

**EESTI VABARIIGI
PÕHISEADUSE JA
KODAKONDSUSE
SEADUSE
TUNDMISE EKSAAM**

PIKK KURSUS

Käesolev õppematerjal on valminud EL Üleminekutoetuse projekti "Määratlemata kodakondsusega isikute integratsiooni toetamine" raames

Õppematerjali koostajad ja autorid: Sulev Valdmaa, Piret Multer, Tiiu Laan, Mai Kahru, Vahur Made, Einar Värä, Maria Valdmaa.

Väärilise panuse õppematerjali valmimisse andsid Klara Hallik, Marikai Karilaid, Mare Räis, Indrek Tarand ja Rein Toomla.

Projekti juht: Ülle Kraft
Konsultant: Liina Kirsipuu

Autoriõigus õppematerjalile kuulub Mitte-estlaste Integratsiooni Sihtasutusele

Selle materjali koostamist toetas Euroopa Liit

Sisukord

Sissejuhatus	2
I teema. Ühiskonna olemus (1 tund)	3
II teema. Eesti riigiõiguslik areng (4 tundi)	5
III teema. Riigiorganid ja seadusandlus (5 tundi)	13
IV teema. Isikute põhiõigused, -vabadused ja -kohustused (4 tundi)	30
V teema. Kodanikuõigused (4 tundi)	40
VI teema. Eesti kodakondsuse omandamine, saamine, taastamine ja kaotamine	51
Eesti Vabariigi põhiseaduse ja «Kodakondsuse seaduse» tundmise eksami küsimused	55

Sissejuhatus

Käesolev koolitusmaterjal on koostatud Eesti Vabariigi põhiseaduse ja “Kodakondsuse seaduse” tundmise eksamit sooritada soovivate isikute abistamiseks eksamiks valmistumisel.

Koolitusmaterjali kasutatakse 25-tunnise koolituskursuse tugimaterjalina ning see sisaldab

- lühikest tundide sisukonspekti, mis on esitatud eksami teemablokkide kaupa;
- iga tunni jaoks koostatud loovülesannetega töölehti;
- Eesti Vabariigi põhiseaduse ja “Kodakondsuse seaduse” tundmise eksami küsimusi.

Koolitusmaterjali on õppijatel otstarbekas kasutada kursuse tugimaterjalina. Selles sisalduvaid loovülesandeid ja eksamiküsimusi võib lahendada koolitustundides õppetöö läbiviija suunamisel ning kaasabil. Samuti saab igäüks neid ülesandeid iseseisvalt lahendada ning seejärel õppetöö läbiviijaga konsulteerida. Selleks, et eksamiküsimustele põhiseadusest ja “Kodakondsuse seadusest” vastuste leidmine hõlpsam oleks, on näidatud ka õigeid vastuseid sisaldavate paragrahvide numbrid.

I teema. Ühiskonna olemus (1 tund)

I tund. Ühiskonna olemus

Ühiskond koosneb erinevatest inimrühmadest. Esimesed inimeste ühiskonnad ajaloos olid korilaste-küttide rühmad. Kaasaegne ühiskond tekkis siis, kui inimesed hakkasid paikselt elama ega rännanud enam ringi.

Agraarühiskonnas oli peamine tegevusala põllupidamine.

Tööstusühiskonna (industriaalühiskonna) tekkimisele aitas kaasa varasem intensiivne maamajanduse periood, mis tõi kaasa kapitali akumulatsiooni ja rahvastiku järjest suurema valgumise linnadesse.

Tööstusühiskonnas koondub valdav osa kaupade **masstootmisest** ja üldse ühiskonna elust linnadesse.

1980. aastate keskpaigast räägitakse Lääne ühiskonnast kui **postindustriaalsest** ühiskonnast. Sellises ühiskonnas ei keskenduta niivõrd kaupade tootmisele, kuivõrd **teenuste pakkumisele**.

Ühiskonna mudel	Asustus	Majanduse eripära
Postindustriaalühiskond	püsiv, metropolid, tööjõu vaba liikumine	teenused, oskused
Industriaalühiskond	püsiv, suurlinnad	masstootmine, tootmisvahendid
Agraarühiskond	püsiv, hajali, linnad kui administratiivkeskused	maaomand olulisim
Nomaadide ühiskond	ajutine	karjakasvatus
Küttide ühiskond	ajutine	jaht

Kaasajal eristatakse kaht tüüpi ühiskondi:

- **avatud ühiskonda,**
- **suletud ühiskonda.**

Avatud ühiskonna majanduselu ja turg on vabad. Kaubandusel on keskne roll. Avatud ühiskond sallib mitmekesisust, individuaalsust, on avatud muutustele ja tunneb huvi teaduse vastu.

Suletud ühiskond püüab hoiduda piiritagustest mõjudest, taotleb ühetaolisust ja on militaarne. Suletud ühiskond on teadusvaenulik.

Moodne **liberaalne ühiskond** jaguneb kolmeks sektoriks:

- **avalikuks sektoriks,**
- **erasektoriks,**
- **mittetulundussektoriks.**

Avalik sektor on riiklik sektor. See hõlmab riigi- ja omavalitsusasutusi ning avalik-õiguslikke institutsioone.

Erasektor hõlmab kõiki inimeste poolt ettevõetavaid tulundustegevusi.

Mittetulundussektori moodustavad vabatahtlikult kodanikualgatuse korras loodud kodanikeühendused.

1. Täida tabel. Kuidas nimetatakse ühiskonna sektoreid?

ÜHISKOND	Esimene ehk.....sektor.
	Teine ehk.....sektor.
	Kolmas ehk.....sektor.

2. Täida tabel. Millised tingimused Eestis soodustavad venekeelse elanikkonna integratsiooni ühiskonda, millised mitte?

SOODUSTAVAD	EI SOODUSTA

II teema. Eesti riigiõiguslik areng (4 tundi)

I tund. Ajalooline ülevaade Eesti omariikluse kujunemisest

Eesti riik ja rahvas on suveräänne ja vaba ning võrdne partner teistele riikidele ja rahvastele kogu maailmas. Alati ei ole see aga nii olnud. 13. sajandil allutati Eesti territoorium Saksa ordule, hiljem valitsesid meie territooriumi Rootsi, Poola ja Taani kuningad kuni Eesti liideti Vene tsaaririigiga (Põhjasõda 1700–1721). Selleks aga, et olla vaba rahvas vabal maal, on Eesti rahvas läbinud pika ja keerulise enesemääramise protsessi.

Pärast tsaarivalitsuse kukutamist 1917. aastal, **Veebruarirevolutsiooni** tagajärjel, taotlesid eestlased autonoomiat ja eestlastega asustatud ala liitmist üheks kubermanguks. **Märtsis 1917** moodustatud **Eestimaa kubermangu** kõrgeimaks omavalitsusorganiks määrati Ajutine Maanõukogu ehk **Maapäev**. 1917. aasta oktoobris toimus Venemaal bolševike riigipööre (**Oktoobrirevolutsioon**).

28. novembril 1917. aastal võttis Maapäev vastu otsuse kuulutada ennast ainsaks kõrgema võimu kandjaks Eestis kuni demokraatlikult valitava Eesti Asutava Kogu kokkukutsumiseni. Asutav Kogu pidi kindlaks määrama Eesti riikliku korra. Maapäeva otsus polnud veel Venemaast eraldumine, vaid see tähendas, et Maapäev ei tunnusta bolševike võimu. Maapäeva otsust on peetud Eesti esimeseks eelkonstitutsiooniks, mis tegi hiljem võimalikuks Eesti Vabariigi väljakuulutamise. Sama päeva õhtul ajasid bolševikud Maapäeva laiali.

I maailmasõja lõpul alustasid Saksa väed edukat pealetungi Idarindel. See viis **Saksa okupatsiooni** kehtestamiseni Eestis. Vahepeal enne Saksa vägede sissetungi avaldati **Eesti iseseisvusmanifest**, millega kuulutati Eesti iseseisvaks demokraatlikuks riigiks.

Manifesti vastuvõtmise päeva – **24. veebruari 1918** – tähistataksegi Eesti Vabariigi aastapäevana. Saksa võimud ega bolševikud manifestiga välja kuulutatud Eesti riiki ei tunnustanud.

Sakslased taandusid Eestist 1918. aasta novembris, kuid nende asemel püüdis siia tungida Nõukogude Vene Punaarmee. Eestlased otsustasid end kaitsta ning novembris 1918 algas **Vabadussõda**. Selle käigus võitsid eestlased nii Punaarmee kui ka baltisaksa Landeswehri.

Sõja ajal, aprillis 1919 valis rahvas Eestis **Asutava Kogu**. Juunis 1919 võttis Asutav Kogu vastu „Eesti Vabariigi valitsemise ajutise korra”.

2. veebruaril 1920 sõlmisid Nõukogude Venemaa ja Eesti Vabariik rahulepingu – **Tartu rahu** –, millega Venemaa tunnustas tingimusteta igaveseks ajaks Eesti Vabariigi suveräänsust.

Juunis 1920 võeti vastu Eesti Vabariigi põhiseadus, mis jõustus sama aasta detsembris. Lõppesid Asutava Kogu volitused ja ühtlasi lõppes ka ajutine valitsemiskord. Järgnevatel aastatel tunnustasid Lääneriigid Eesti Vabariiki *de jure* ning Eestist sai Rahvasteliidu liikmesriik.

1. Täida tabel. Kuidas mõjutasid sündmused maailmas ja Vene tsaaririigis omariikluse kujunemist Eestis?

Sündmused maailmas	Sündmused Venemaal	Sündmused Eestis
1. Põhjasõda (1700–1721).	Tsaaririik võidab Põhjasõja.	Eesti alad liidetakse esmakordselt Venemaaga.
2. Esimene maailmasõda aastatel 1914–1917.	Veebruarirevolutsioon Venemaal.	
3. Esimene maailmasõda 1917. aastal.	Oktoobrirevolutsioon Venemaal.	
4. Saksa-Vene separaatrahu ehk Brest-Litovski rahu- leping.	Sakslaste pealetung Idarindel.	

2. Täida lüngad.

1918. a novembris algas Eesti ja Venemaa vahel
 Nõukogude Venemaa ja Eesti Vabariik sõlmisid rahulepingu..... aastal.
 Seda nimetatakse rahulepinguks. Lepinguga tunnustas
 Nõukogude Venemaa igaveseks ajaks
 Eesti Vabariigi põhiseadus võeti vastu aasta juunis. Lääneriigid
 tunnustasid Eesti Vabariiki *de* aastatel.
 Eesti võeti peatselt ka liikmeks.

II tund. Eesti Vabariik 1920–1940

1920. a põhiseadus kuulutas riigivõimu kõrgeimaks kandjaks Eestis rahva. Rahvas teostas riigivõimu rahvahääletuste, rahvaalgatuste ja Riigikogu valimiste kaudu.

Seadusandliku võimu teostajaks oli 100-liikmeline rahvaesindus – Riigikogu. Täitevvoim kuulus Vabariigi Valitsusele, kelle eesotsas oli riigivanem. Vabariigi Valitsus oli sõltuv Riigikogust: kõik valitsuse liikmed nimetas ja vabastas ametist Riigikogu. Riigikogu võis Vabariigi Valitsusele umbusaldust avaldada. Presidendi ametikohta ei olnud.

Põhiseadus sätestas Eesti Vabariigi kodanikele ja elanikele hulga demokraatlikke õigusi ja vabadusi. Rahvusvaheliselt pälvis erilist tähelepanu Riigikogu poolt vastu võetud „Vähemusrahvuste kultuuriautonomia seadus”. See seadus lubas vähemusrahvustel oma kultuuri igakülgsest säilitada ja edendada.

Eesti Vabariigist oli saanud demokraatlik parlamentaarne vabariik.

Eestis oli algul palju erakondi ning ükski neist polnud suuteline üksinda tugevat valitsust looma. Tekkisid koalitsioonivalitsused, kes tegid kompromisse, kuid mõne aja möödudes ilmsesid ikkagi valitsuskriisid. Eesti riigi probleemide põhjusena nähtigi erakondade paljusust, aga ka, nagu tollal mõned arvasid – tasakaalustava presidendi institutsiooni puudumist.

Riigikogu otsustas põhiseadust muuta. 1933. a võeti rahvahääletusel vastu Vabadussõjas osalenute liidu (vapside) põhiseaduse eelnõu.

1933. aasta põhiseadus muutis riigi ülesehitust. Riigivanema ametikoht kujundati riigipea ametikohaks, kes pidi valitama otse rahva poolt. Peaminister ja valitsus muudeti riigipeast sõltuvaks. Riigikogul säilis õigus avaldada umbusaldust valitsusele või selle liikmetele, kuid tema võimu vähendati. Riigivanema võimu suurendati ning võim koondus tema kätte. Eesti vabariigist kujunes **demokraatlik presidentaalne vabariik**.

Märtsis 1934 kasutas Konstantin Päts (peaminister) talle põhiseadusega antud võimu ja kuulutas riigis välja kaitseseisukorra. Algas nn **vaikiv ajastu**, mil riiki valitseti ilma parlamendita. Valitsuse liikmed vastutasid vaid riigivanema ees ja seadusandlikku võimu teostas riigivanem oma dekreetidega. Demokraatia oli asendunud **autoritaarse valitsemisvormiga** (võim on koondunud ühe isiku kätte).

1935. a otsustas riigivanem, et põhiseadust on vaja uuesti muuta. 1937. a võttis Rahvuskogu vastu **uue põhiseaduse** ja see jõustus **1938. a**. Uue põhiseadusega loodi Vabariigi Presidendi ametikoht ja Riigikogu muutus kahekojaliseks. Vähendati rahva õigusi riigivõimu teostamisel. 1938. a kutsuti kokku Riigikogu ja valiti Vabariigi President, kelleks sai Konstantin Päts. Eesti Vabariik jätkas **presidentaalse vabariigina**.

1. Selgita mõisteid.

- Vabariik
- Presidentaalne vabariik
- Parlamentaarne vabariik.....
- Autoritaarne juhtimine
- Põhiseadus
- Vaikiv ajastu
- Vapsid
- Vähemusrahvaste kultuurautonoomia.....

2. Vasta küsimustele.

1. Kes oli Eesti Vabariigi esimene president?
2. Miks nimetati 1920. aasta põhiseaduse järgset Eestit parlamentaarseks vabariigiks?
.....
3. Kuidas piirati 1934. aastal Eestis demokraatiat? (Nimeta kaks asjaolu.)
.....

III tund. Eesti Vabariigi sõjaline okupeerimine NSV Liidu poolt. Eesti riigiõiguslik areng ärkamisajast viimase põhiseaduse vastuvõtmiseni

1939. a teravnes rahvusvaheline olukord. Saksamaa hõivas osa Tšehhoslovakiast (Tšehhimaa), Leedult Meemelimaa (Klaipeda) ning alustas suhete pingestamist Poolaga. NSV Liidu sooviks oli saada Baltimaades tegevusvabadust. Lääneriigid NSV Liitu ei toetanud ja ta pöördus Saksamaa poole.

23. augustil 1939. a kirjutati Moskvast alla NSV Liidu ja Saksamaa vahelisele mittekallaletungilepingule (Molotov-Ribbentropi pakt – MRP). Selle juurde kuuluva salaprotokolliga jagasid kaks riiki omavahel Poola, Soome, Balti riigid ja Bessaraabia.

1. septembril 1939. a algas II maailmasõda, mille suhtes säilitas Eesti Vabariik neutraliteedi.

24. septembril 1939. a esitas NSV Liidu välisminister V. Molotov Eestile nõude sõlmida kahe riigi vahel **vastastikuse abistamise pakt**. Selle kohaselt pidi Eesti territooriumile loodama Nõukogude sõjaväebaasid. Eesti mittenõustumisel ähvardati kasutada jõudu. MRP tõttu oli Eesti välispoliitiliselt raskesse olukorda sattunud ja NSV Liidu nõudmised otsustati vastu võtta. **28. septembril 1939. a** kirjutati vastastikuse abistamise paktile alla. Eestisse asusid suured NSV Liidu relvajõud (25 000 meest).

14. juunil 1940. a algas NSV Liidu sõjaline agressioon Eesti vastu: Nõukogude merevägi blokeeris Eesti sadamad ning baasides olevad Nõukogude väed seati lahinguvalmis. **16. juunil 1940. a** esitas NSV Liit Eestile ultimaatum, milles nõuti kohe uue valitsuse moodustamist Eestis ja täiendavate NSV Liidu sõjaväelaste paigutamist Eestisse. Sõjaline vastupanu oli lootusetu. Valitsus otsustas järele anda. Järgnesid Eesti põhiseadusliku korra muutmine, riigiaparaadi ja tsiviilühiskonna lammutamine ning riikluse lõpetamine. **NSV Liit** alustas Eesti sõjalist **okupeerimist**.

Eestisse saabus NSV Liidu eriesindaja A. Ždanov. Ta tegi kohalikele nõukogudemeelsetele inimestele korralduse organiseerida 21. juunil 1940 meelevaldus NSV Liidu nõudmiste toetamiseks. Meelevaldus toimus punaväelaste soomusautode ja relvastatud patrullide toetusel. Võeti üle politseijaoskonnad, Toompea loss, valitsushooned ning ajalehtede ja ringhäälingu toimetused. **21. juunil 1940. a** tehti teatavaks uue valitsuse liikmed. Peaministriks sai J. Vares-Barbarus. Algasid repressioonid riigiaparaadis. Olulised ametikohad läksid kommunistide kätte. Juuli algul saadeti laiali Riigikogu ja kuulutati välja ennetähtaegsed valimised. Toimunud „valimised” olid üheparteilised, lisaks võltsiti tulemusi. Neil ebademokraatlikel „valimistel” võimule tulnud Riigivolikogu kuulutas Eesti Vabariigi ENSV-ks ja otsustas paluda vastuvõtmist NSV Liitu.

6. augustil 1940. a inkorporeeris NSV Liit Eesti NSV oma koosseisu. **Oli toimunud anneksioon.** Saksamaa ja NSVL-i vahel puhkenud sõjategevuse käigus asendus Nõukogude okupatsioon Saksa okupatsiooniga, mis kestis 1944. aasta sügiseni.

18. septembril 1944 nimetas Eesti Vabariigi peaminister presidendi ülesannetes Jüri Uluots ametisse Otto Tiefi valitsuse. Otto Tiefi valitsuse tähtsus seisneb riikliku järjepidevuse katkematus kandmises ning ka lootusetus olukorras iseseisvuse taastamise nimel tegutsemises.

1. Täida lüngad.

23. augustil 1939. a Moskvast alla kirjutatud Molotov-Ribbentropi pakti juurde kuulus Viimane jaotas NSV Liidu ja Saksamaa vahel mõjupiirkonnad. NSV Liidu mõjusfääri jäid järgmised maad: Saksamaa mõjusfääri jäid

1. septembril 1939. a algas..... Saksa väed okupeerisid 16. juunil 1940 esitas NSVL Eestile, milles nõudis koheselt uue moodustamist ja NSV Liidu paigutamist Eestisse. 21. juunil 1940 toimus Eestis, 6. augustil

IV tund. Eesti Vabariigi riigikorra kohta käivad sätted praegu kehtivas põhiseaduses

Eesti Vabariigi Valitsus tegutses kogu Nõukogude okupatsioonaja eksiilis kuni Eesti Vabariigi taasiseseisvumiseni, mille järel oma tegevuse lõpetas. **20. augustil 1991. a** ei olnud tegu mitte uue Eesti riigi väljakuulutamisega, vaid 24. veebruaril 1918. a välja kuulutatud ja 1940. a Nõukogude Liidu poolt okupeeritud Eesti riigi **taasiseseisvumisega**. Maailma riigid hakkasid kohe Eesti iseseisvust tunnustama. Septembris 1991 tegi seda ka NSV Liit.

Taasiseseisvunud Eesti põhiseaduse koostas selleks moodustatud Põhiseaduse Assamblee. Põhiseadus kiideti heaks rahvahääletusel **28. juunil 1992.** aastal.

Eesti Vabariik kuulutati **demokraatlikuks parlamentaarseks vabariigiks**, kus **kõrgema võimu kandja on rahvas**. Hääleõiguslike kodanike kaudu teostab rahvas oma suveräänsust, st iseseisvust. Rahvas otsustab, kellele ta annab õiguse riiki juhtida. Nii teostub **enamuse tahe**. Vähemus peab alluma kujunenud võimukorraldusele, kuid talle jääb õigus olla eriarvamusel, agiteerida oma põhimõtete poolt, kritiseerida võimulolijaid jne.

Kõigile kehtivad **inimõigused**. Need on Eesti põhiseadusesse sisse kirjutatud ning kaitsevad iga inimest riigi omavoli eest. Kõik inimesed on **seaduse ees võrdsed**. Seadus ei diskrimineeri kedagi, vaid on kõigi jaoks eranditeta täitmiseks. Kui seadust rikutakse, toimub seadustel põhinev ja seadustega tagatud asja uurimine. Väärteo või kuriteo avastamise korral toimub seaduserikkuja üle seadustel põhinev kohtumõistmine.

Riigivõim ei koonu kellegi kätte konkreetselt, vaid jaguneb kolme institutsiooni vahel. **Seadusandlik võim** kuulub parlamendile (Riigikogule), **täidesaatev võim** Vabariigi Valitsusele (ministrid ja peaminister) ning **kohtuvõim** kohtutele. Üks ja sama isik võib töötada korraga vaid ühes riigiametis. Seda nimetatakse kokku **võimude lahususe printsiibi** järgimiseks. Vabariigi President on Eestis eelkõige **esindusisik**, kelle võim on põhiseadusega tugevalt piiratud.

Riigivõimu teostajad ei ole oma tegevuses piiramatult võimuga ametnikud, vaid seotud ennekõike Eesti põhiseaduse sätetega. See tähendab, et iga Eestis vastuvõetud õigusakt peab **põhiseadusega kooskõlas olema. Kui ta seda ei ole, on ta õigustühine**. Seda, kas seadused põhiseadusega kooskõlas on, kontrollivad Vabariigi President, õiguskantsler ja kohtud. Kuna Eesti Vabariigis on nii võimulahususe printsiip kui ka õigusaktide põhiseadusele vastavuse nõue põhiseadusesse sisse kirjutatud, nimetatakse meie riigivõimu **põhiseadusega piiratud riigivõimuks**.

Vabariigiks olemine tähendab sellist valitsemiskorda, kus riigipea valitakse selleks ettenähtud korras teatud ajavahemikuks. Vabariigi vastandvormiks on monarhia, milles riigipeaks saadakse sünniõiguse alusel. **Parlamentaarne vabariik** on selline vabariik, kus presidendi valib tavaliselt parlament ja kus valitsus annab oma tegevusest parlamendile aru. Parlamentaarsetes riigis on Vabariigi Presidendi õigused ja kohustused parlamendiga võrreldes piiratumad.

Unitaarriik on riik, kus kogu riigi territooriumil kehtib üks ühene seadusandlus ja õiguskord.

1. Selgita mõisteid.

- Taasiseseisvumine
- Võimude lahususe ja tasakaalustatuse printsiip

2. Täida tabel. Hinda, kas väide on õige (Õ) või vale (V). Vale väite puhul märgi lühidalt, kuidas oleks õige.

Väide	Õ/V	Selgitus
1. Kõik inimesed ei ole Eestis seaduse ees võrdsed.		
2. Inimõigused on ühtviisi kõikidel inimestel.		
3. 20. augustil 1991 loodi uus Eesti Vabariik.		

3. Täida tabel. Pane tühja lahtrisse puuduv mõiste või Eesti riigikorralduslik põhimõte.

Nimetus	Selgitus
1. Demokraatlik vabariik	
2.	Vabariigi Valitsus annab aru parlamendile. Vabariigi Presidendil on riigis peamiselt esindusroll.
3. Unitaarriik e ühtne riik	

III teema. Riigiorganid ja seadusandlus (5 tundi)

I tund. Riigikogu olemus, ülesanded, töökorraldus

Vastavalt Põhiseadusele on Eestis **kõrgema võimu** kandjaks rahvas. Rahvas valib **101-liikmelise** Riigikogu, mille volitused kestavad **neli aastat**. Riigikogu esindab Eesti rahvast tervikuna. Riigikokku saab kandideerida kas erakonna nimekirjas või üksikkandidaadina. Valituks osutuvad nende erakondade kandidaadid, mille nimekiri ületas **5-protsendilise valimiskünnise**. Kui mõni kandidaat kogub üksi isikumandaadi jao hääli, on ta osutunud valituks sõltumata sellest, kui palju hääli kogus see erakond, mille nimekirjas ta kandideeris.

Riigikogus toimub seaduseelnõude läbiarutamine. Poliitilisi otsuseid püütakse teha kokkulepete ja kompromisside kaudu. Riigikogu sätestab avalikke norme – **võtab vastu seadusi**. Seadus vajab jõustumiseks poolthälte enamust ja Vabariigi Presidendi kinnitust. Vastu võetud seadused avaldatakse Riigikogu häälekandjas Riigi Teataja.

Riigikogu annab **peaministri kandidaadile volitused Vabariigi Valitsuse moodustamiseks** ja kontrollib valitsuse tööd. Valitsust saab tagandada umbusaldushääletusega. Riigikogu **kinnitab riigieelarve**. Samuti kuulub Riigikogu pädevusse vabariigi kõrgema esindusisiku – **Vabariigi Presidendi – valimine**.

Riigikogu juhtimiseks valivad saadikud enda hulgast juhatuse. Eestis moodustavad juhatuse Riigikogu esimees ja kaks aseesimeest. Ülejäänud Riigikogu liikmed kuuluvad kümnesse komisjoni.

Riigikogu alalised komisjonid			
keskkonnakomisjon	kultuurikomisjon	maaelukomisjon	majanduskomisjon
põhiseaduskomisjon	rahanduskomisjon	riigikaitsekomisjon	sotsiaalkomisjon
väliskomisjon	õiguskomisjon		

Iga komisjon arutab oma valdkonna probleeme ning esitab vastavaid seaduseelnõusid.

Ühe erakonna liikmed Riigikogus moodustavad **fraktsiooni e saadikurühma**. Fraktsiooni ülesandeks on seaduseelnõude läbivaatamine Riigikogus esindatud erakondade huvide aspektist. Erakonnad, kellel on kohad nii Riigikogus kui ka Vabariigi Valitsuses, on **koalitsioonierakonnad**. Parteid, kellel pole Vabariigi Valitsuses ministrikohti, moodustavad **opositsiooni**. Opositsiooni olemasolu on demokraatliku riigikorralduse puhul väga vajalik.

Riigikogu langetab otsuseid hääletades. Tavaliselt on hääletamine avalik. Salajast hääletamist kasutatakse ainult ametiisikute (näiteks presidendi) valimistel. Suurem osa Riigikogu hääletusi toimub poolthälteenamuse põhimõttel. Tähtsamad seadused vajavad vastuvõtmiseks Riigikogu koosseisu häälteenamust ehk vähemalt 51 poolthäält. Riigikogu liige on hääletamisel vaba: talle ei tohi otsuste langetamisel survet avaldada. Riigikogu istungid on avalikud, ajakirjandusel ja rahval on sinna vaba juurdepääs.

1. Märkige õige vastusevariant tühja lahtrisse ristiga.

Kellel on Eesti Vabariigis õigus riigi ja seaduste kaitsesele?

Kõigil inimestel.	
Ainult eestlastel.	
Ainult Eesti Vabariigi kodanikel.	
Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni kodanikel.	

2. Täida põhiseaduse IV peatüki § 60 alusel lüngad.

Riigikogul onliiget. Riigikogu liikmed valitakse vabadel valimistelpõhimõtte alusel. Valimised on üldised, ühetaolised ja otsesed. Hääletamine on Riigikogusse võib kandideerida iga vähemalt-aastane Eesti Riigikogu korralised valimised toimuvadkuu esimesel pühapäeval aastal, mis järgneb Riigikogu eelmiste valimiste aastale.

Riigikogu liikmed (§ 62; § 63; § 76)

Riigikogu liige ei ole seotud Riigikogu liige ei tohi olla üheski muus..... Riigikogu liige on oma volituste ajaks vabastatud..... teenistuse kohustustest. Riigikogu liiget saab kriminaalvastutusele võtta ainult ettepanekul Riigikogu koosseisunõusolekul.

Riigikogu töökorraldus (§ 65; § 69; § 71; § 72)

Riigikogu võtab vastu
Riigikogu valib Vabariigivastavalt põhiseaduse §-le 79.
Riigikogu annab peaministri kandidaadile volitused
moodustamiseks. Riigikogu ratifitseeribvastavalt
põhiseaduse §-le 121. Riigikogu võtab vastu riigi..... ja
kinnitab selle täitmise aruande. Riigikogu valib oma liikmete hulgast Riigikogu
.....jaaseesimeest, kes
korraldavad Riigikogu tööd vastavalt Riigikogu kodukorraseadusele.
Riigikogu moodustab.....
Riigikogu liikmetel on õigus ühineda.....
Riigikogu istungid on....., samuti on
hääletamine

3. Täida tabel. Märki, kas väited on õiged (Õ) või valed (V). Vale väite puhul märki tühja lahtrisse, kuidas oleks õige.

Väide	Õ/V	Selgitus
Riigikogu valitakse iga nelja aasta järel.		
Riigikogus on 100 liiget.		
Riigikogu fraktsioonid moodustatakse elualade järgi.		
Riigikogu põhitöök on seaduste vastuvõtmine.		

4. Märki õiged vastused. Kasuta vastamisel Eesti Vabariigi põhiseaduse § 103. Kes Eesti Vabariigis võib algatada seaduseelnõud?

Kõik Eesti Vabariigi kodanikud.	
Riigikogu liikmed.	
Riigikogu komisjonid.	
Riigikogu fraktsioonid.	

II tund. Riigikogu valimised

Riigikogu koosseis vahetub iga **nelja aasta** järel.

Eestis võivad Riigikogu valimistest osa võtta **18-aastased hääleõiguslikud ja teovõimelised Eesti Vabariigi kodanikud**.

Eesti kodanikul on õigus Riigikogusse valituks saada alates **21. eluaastast**.

Eestis kasutatakse **proportsionaalset valimissüsteemi**: iga partei saab parlamendis kohti kogu riigi ulatuses kogutud häälte suhtes proportsionaalselt. Näiteks kui erakonna poolt hääletab üle Eesti 10% valijatest, siis saab erakond Riigikogus 10 kohta.

Proportsionaalset süsteemi kasutatakse ka kohaliku omavalitsuse valimistel.

1. Märkige õige vastusevariant tühja lahtrisse ristiga.

Kellel on hääleõigus Riigikogu valimistel?

1. Kõigil, kes on sündinud Eestis.	
2. Teovõimelistel vähemalt 18-aastastel Eesti Vabariigi kodanikel.	
3. Teovõimelistel vähemalt 18-aastastel kodanikel ja alalistel elanikel.	
4. Kõigil Eesti Vabariigi kodanikel.	

2. Selgitage mõisted.

Teovõimelised kodanikud

.....

.....

Proportsionaalne valimissüsteem

.....

.....

III tund. Vabariigi Valitsus – täidesaatev võim. Vabariigi President

Täidesaatva võimu kõrgem organ on **Vabariigi Valitsus**. Valitsust juhib **peaminister**. Valitsus koosneb Eestis kuni 15 ministrist. Valitsuse nimekirja esitab peaminister kinnitamiseks Riigikogule. Ministeeriume on 11. Seega saab nn portfelliga ministreid olla 11. Ülejäänud Vabariigi Valitsuse liikmed on portfelliga ministrid ja ministeeriumite asemel juhivad nad büroosid.

Minister tegeleb ministeeriumi **poliitilise juhtimisega**. Igapäevase töö eest vastutab ministeeriumis kantsler. Kantsler on kõige kõrgem mittepoliitiline ametnik. Peaminister on Vabariigi Valitsuse kui meeskonna juht. Ta koordineerib valitsuskabineti igapäevast tööd ja esindab Vabariigi Valitsust suhtluses Riigikoguga. Asjaajamise (kirjavahetus, igapäevane dokumentatsioon, vastuvõtud jmt) eest vastutab Vabariigi Valitsuse juures **riigikantselei**. Riigikantselei eesotsas on **riigisekretär**.

Peaministri kandidaadi nimetab Vabariigi President. Peaministri kandidaat teeb ettepaneku, kes kuulub ministritena valitsusse. Eestis on raske ühel parteil Riigikogus enamust saada. Seetõttu läheb Vabariigi Valitsuse moodustamiseks vaja mitme erakonna koostööd ja üksmeelt.

Vabariigi Valitsuse volitused kestavad järgmiste Riigikogu valimisteni. Selle volitused võidakse erakorraliselt katkestada, kui üle poole Riigikogu saadikutest umbusaldavad hääletusel kabinetti. Vabariigi Valitsuse volitused katkevad ka peaministri lahkumise korral.

Vabariigi Valitsuse ülesanne on ellu viia riigi sise- ja välispoliitikat. Sellel on kohustused õiguskorra alal, majanduse vallas ning rahva heaolu ja välissuhtluse osas.

- Vabariigi Valitsus esitab parlamendile seaduseelnõusid või olemasolevate seaduste muutmise ettepanekuid.
- Vabariigi Valitsus vastutab siseriikliku õiguskorra eest.
- Vabariigi Valitsus vastutab maksude kogumise eest.
- Vabariigi Valitsuse kohustuseks on hoida korras ja arendada side- ja transpordivõrke.
- Vabariigi Valitsus koostab riigieelarve ja jälgib selle täitmist.
- Vabariigi Valitsus saab maksupoliitika jmt varal majanduskeskkonda kujundada.
- Eestis vastutab Vabariigi Valitsus rahva hariduse ja tervishoiu (meditsiin) eest.
- Vabariigi Valitsus tagab rahvuskultuuri püsijäämise, elu- ja looduskeskkonna puhtuse, pensionid ja abirahad.
- Vabariigi Valitsus korraldab suhtlemist teiste riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonidega.
- Vabariigi Valitsus vastutab riigi kaitsevõime eest.

Vabariigi President on Eesti riigipea ja kõrgem ametiisik riigis. Ta on eelkõige riigi tseremoniaalne esindaja. Vabariigi President **esindab riiki rahvusvahelises suhtlemises** ja on riigikaitse **kõrgeim juht**. Tema ülesannete hulka kuulub **Riigikogu valimiste väljakuulutamise**, ettepanekute tegemine õiguskantsleri, riigikontrolöri ja kaitseväge juhataja määramiseks ning **Riigikogu poolt vastu võetud seaduste väljakuulutamise**. Vabariigi President valitakse ametisse **viieks aastaks**. Presidendiks saab kandideerida **vaid sünnilt Eesti Vabariigi kodanik, kes on valimiste ajaks vähemalt 40-aastane**.

1. Täida lüngad. Kasuta põhiseaduse VI peatükki § 87.

Vabariigi Valitsus viib ellu riigi.....japoliitikat.
Vabariigi Valitsus esitab Riigikogule
Vabariigi Valitsus koostab riigi.....eelnõu ja esitab selle Riigikogule.
Vabariigi Valitsus annab seaduste alusel ja täitmiseksja
.....

Eesti Vabariigi valitsuse struktuur (põhiseaduse § 88; § 93; § 94; § 95)

Vabariigi Valitsust juhib..... Sinna kuuluvad
Minister juhib tööd. Vabariigi Valitsuse juures on
riigi....., mida juhib riigi.....

Eesti Vabariigi Valitsuse töökorraldus (põhiseaduse § 96; § 99; § 101)

Vabariigi Valitsuse istungid on, kui valitsus ei otsusta teisiti.
Valitsus teeb oma otsused või asjaomaste ministrite ettepanekul.
Vabariigi Valitsuse liikmed ei tohi olla üheski muusametis ega
kuuludajuhatusse või nõukokku.
Vabariigi Valitsuse liiget saab kriminaalvastutusele võtta ainult
ettepanekul Riigikogu koosseisu.....nõusolekul.

2. Täida tabel. Presidendikandidaadile esitatavad nõuded. Vabariigi Presidendi valimine. Märki õiged (Õ) ja valed (V) variandid ning selgita nende puhul, kuidas on õige.

Väide	Õ/V	Selgitus
1. Presidendikandidaat peab olema sünnijärgne Eesti Vabariigi kodanik.		
2. Ta peab olema elanud Eestis vähemalt viis aastat.		
3. Ta peab olema vähemalt 45-aastane.		
4. Tema kandidatuuri peab üles seadma vähemalt 40 Riigikogu liiget.		
5. Vabariigi President valitakse salajasel hääletusel Riigikogu liikmete poolt.		
6. Valituks tunnistatakse kandidaat, kelle poolt hääletab Riigikogu koosseisu kahekolmandiku enamus.		
7. Valimiskogu koosneb Riigikogu liikmetest ja kohalike omavalitsuste volikogude liikmetest.		
8. Valimiskogu valib Vabariigi Presidendi hääletamisest osavõtnud valimiskogu häälteenamusega.		
9. Vabariigi President valitakse ametisse seitsmeks aastaks.		

3. Täida lüngad.

Eesti Vabariigis valib presidendi
Presidendikandidaat peab Riigikogult saama vähemalt
poolthäält. Kui ükski kandidaat nõutavat häälteenamust ei saa, moodustatakse
....., kuhu kuuluvad Riigikogu liikmed ja
President võib ametis olla ametiaega. President on Eesti
..... Kui Vabariigi President on Riigikogu otsusel kehtvalt võimetu oma
ülesandeid täitma, lähevad tema ülesanded ajutiselt üle
Vabariigi Presidendi saab kriminaalvastutusele võtta ainult
ettepanekul koosseisu enamuse nõusolekul.

4. Märki ristiga õige vastus. Võta aluseks Eesti Vabariigi põhiseaduse § 78.

Presidendi ülesanded	X
1. Nimetab ametisse ja vabastab ametist Eesti diplomaate.	
2. Esitab Riigikogule seaduseelnõusid ning seaduste muutmise ettepanekuid.	
3. Kuulutab välja seadusi.	
4. Nimetab ametisse ja vabastab ametist valitsuse liikmeid.	
5. Koostab seaduste eelnõusid.	
6. Annab riiklike autasusid ja auastmeid.	
7. Juhib Eesti politseid.	
8. On riigikaitse kõrgeim juht.	
9. Otsustab umbusalduse avaldamise Vabariigi Valitsusele.	
10. Annab süüdimõistetutele nende palvel armu.	
11. Algatab põhiseaduse muutmist.	
12. Nimetab Riigikogu ettepanekul kohtunikud.	
13. Kuulutab loodusõnnetuse ja katastroofi korral või nakkushaiguse leviku tõkestamiseks välja eriolukorra riigis.	
14. Võtab vastu Eestisse akrediteeritud diplomaatiliste esindajate volikirju.	

IV tund. Eesti kohtusüsteem ja kohtute tegevus

Eestis mõistab õigust **ainult kohus**. Eesti kohtusüsteem on **kolmeastmeline**. Kohtumõistmist korraldavad kohtunikud, kelle nimetab ametisse Vabariigi President. Kohtunikuks saavad kandideerida juriidilise kõrgharidusega inimesed. Kohtunikuamet on **eluaegne**.

Esimese astme moodustavad maakohtud ning halduskohtud. Maakohtud arutavad **tsiviilhagisid ja kriminaalasju**. Halduskohtutes arutatakse seevastu **riigi ja kodaniku vahelisi konflikte**. Maakohtuid on neli: Harju, Viru, Tartu ja Pärnu maakohus. Halduskohtuid on kaks: Tallinna ja Tartu halduskohus.

Teiseks astmeks on ringkonnakohtus. Ringkonnakohtud vaatavad läbi esimese astme kohtuotsustele esitatud edasikaebusi. Ringkonnakohtus uusi kohtuasju ei algatata. Ringkonnakohtud asuvad Tallinnas, Tartus ja Jõhvis. Kui kaebaja (apellant) pole ringkonnakohtu otsusega nõus, võib ta pöörduda järgmise astme kohtusse, milleks on Riigikohus.

Kolmas aste on Riigikohus. Riigikohus asub Tartus. Riigikohus tegeleb kohtulahenditega **kassatsiooni** korras. Kassatsiooni puhul kohtuasja sisuliselt ei menetleta, vaid kontrollitakse, kas seadust on kohaldatud õigesti, kas on kinni peetud protseduurireeglitest. Riigikohus võib alama astme kohtuotsuse tühistada ja kohtuasja otsustamiseks tagasi saata. Riigikohtu ülesandeks on ka **konstitutsiooniline järelvalve**. See tähendab, et kui õiguskantsler juhib tähelepanu mõne õigusakti vastolule põhiseadusega, siis on Riigikohtu ülesanne olukorrale hinnang anda.

Õiguskantsler on sõltumatu ametiisik, kes valvab õiguskultuuri järele. Seadused peavad olema põhiseadusega ja omavahel kooskõlas. Õiguskantsler valvab muuhulgas kodanike põhiseaduslike õiguste tagamise järele. Ta on usaldusmehe (ombudsmani) ülesannetes. Erilist tähelepanu pälvivad need inimesed, kes ise ei oska või ei saa enda eest seista. Õiguskantsler külastab psühhiaatriaiglaid, vanglaid, sõjaväeosi, lastekodusid ja koole.

Joonis. Eesti kohtusüsteem.

III	RIIGIKOHUS TARTUS		
	KASSATSIOONID		
II	RINGKONNAKOHTUD		
	TALLINNAS	TARTUS	JÕHVIS
	APELLATSIOONID		
I	MAAKOHTUD (4)		HALDUSKOHTUD (2)
	<i>TSIVIILHAGID</i>	<i>KRIMINAALASJAD</i>	<i>HALDUSASJAD</i>

1. Täida tabel. Millised kohtud kuuluvad Eesti kohtusüsteemi? Selgita iga kohtuastme pädevusi.

I astme kohus	
II astme kohus	
III astme kohus	

2. Täida lüngad. Võta aluseks Eesti Vabariigi põhiseaduse § 146; § 147.

Õigust mõistab ainult Kohus on oma tegevuses
ja mõistab õigust kooskõlasga. Kohtunikud nimetatakse
ametisse Kohtunikku saab ametist tagandada
üksnes

3. Täida lüngad. Võta aluseks Eesti Vabariigi põhiseaduse § 21.

Igäihele, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle
keeles ja viisil vabaduse võtmise ja tema õigused ning
antakse võimalus teatada vabadusevõtmisest oma
Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida
..... ja kohtuda temaga. Kedagi ei tohi vahi all pidada üle
..... tunni ilma kohtu sellekohase loata. Kohtu otsus teatatakse
vahistatule viivitamatult talle arusaadavas ja
..... .

4. Täida lüngad. Tugine Eesti Vabariigi põhiseaduse §-le 22 (süütuse presumpatsioon).

Kedagi ei tohi käsitleda kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on

.....
.....

Kedagi ei tohi sundida tunnistama.....või

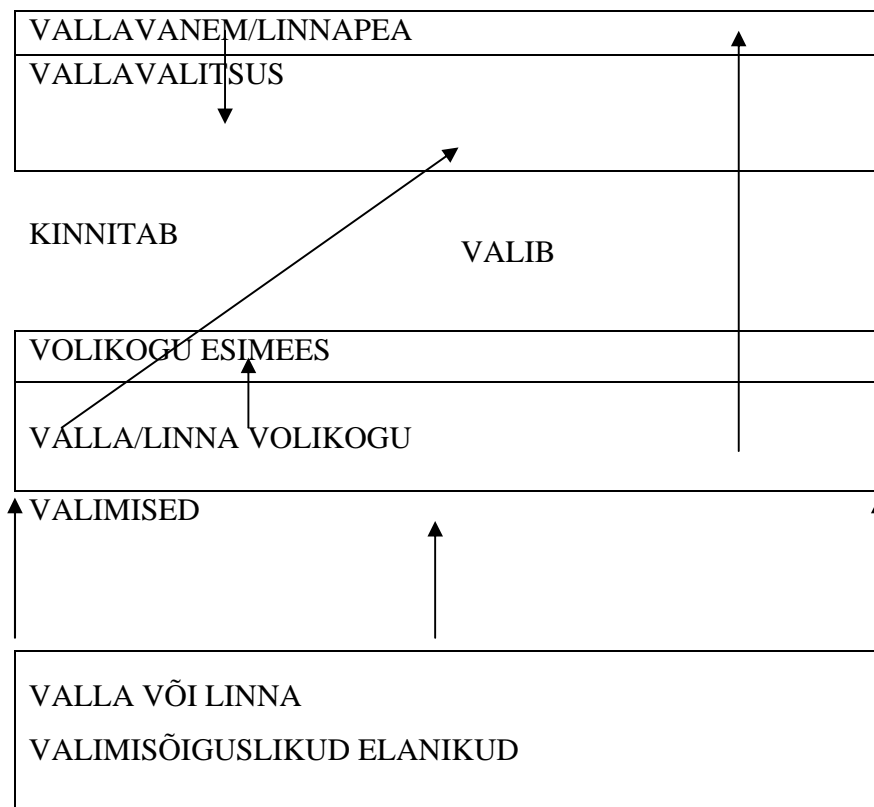
oma.....vastu.

V tund. Kohalik omavalitsus, riigikaitse, eelarve

Eestis on 15 maakonda, mis jagunevad **omavalitsusüksusteks – linnadeks ja valdadeks**. (01.01.2006 oli Eestis 227 omavalitsusüksust.) Kohaliku haldusüksuse juhtorganid **volikogud** valitakse iga nelja aasta järel. Volikogu saavad valida kõik vastava omavalitsusüksuse territooriumil registreeritud vähemalt 18-aastased elanikud. Selleks, et valida kohalikku valla või linna volikogu, **ei pea olema kodanik**. Volikokku kandideerijal peab aga olema kas Eesti kodakondsus või peab tema päritoluriik kuuluma Euroopa Liitu. Välismaalane peab olema viis aastat elanud selle omavalitsuse territooriumil, kus ta soovib valida.

Volikogu tööd korraldab ja juhatab **volikogu esimees**. Volikogud lahendavad **kohaliku elu küsimusi**. Volikogu kinnitab eelarve ja jälgib selle täitmist. Volikogu valib **vallavanema või linnapea**, kes juhib valla- või linnaametite igapäevast tööd. (Käesoleval ajal kulub suurem osa volikogude eelarvest haridusele ehk kohalike koolide ülalpidamisele.) Kohaliku omavalitsuse tulubaasiks on eraldised riigieelarvest ja elanike tulumaks. Omavalitsustel on õigus **kehtestada ka kohalikke makse**.

Joonis. Demokraatlik protsess omavalitsuses.

1. Täida lüngad.

Kohaliku omavalitsuse tähtsamad ülesanded on

.....

Kohaliku omavalitsuse täitevvõim on.....

..... . Kohaliku

omavalitsuse seadusandlik võim on

2. Täida lüngad.

Valda ja linna juhib Volikogu paneb ametisse valla

ja linna, kui ka selle juhi ehk

Valla- ja linnavalitsus peab aru andma ees. Volikogu valitakse iga

..... aasta tagant. Volikokku võivad kandideerida inimesed, kes on elanud kohapeal

vähemalt aastat ning on kantud

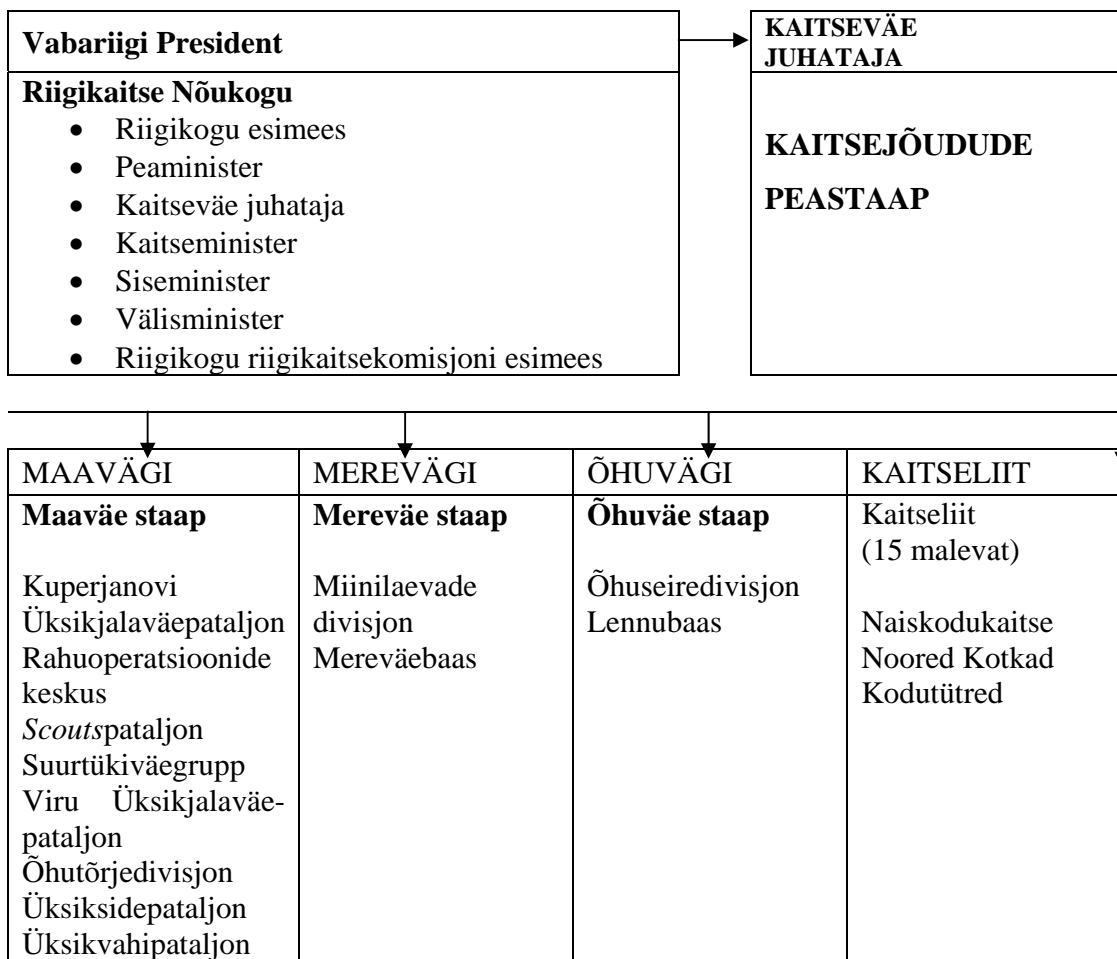
Riigikaitse

Riigikaitse ülesanne on tagada välisjulgeolek. Eesti Vabariigis on kaitseväeteenistuse kohustus **üldine** ja kehtib 16–60-aastastele tervetele Eesti meeskodanikele. Ajateenistusse, mis kestab sõltuvalt väljaõppest 8–11 kuud, kutsutakse 18–27-aastased terved Eesti kodakondsusega noormehed. Teenistus toimub regionaalpõhimõtte alusel ehk koos teenivad samast piirkonnast pärit inimesed. Tegevvaes on rahuajal 5500 inimest, neist ligi poole moodustavad ajateenijad. Kui ajateenistus on läbitud või kutsealune saab 27-aastaseks, siis arvatakse meeskodanik **reservväkke**.

Riigikaitse kõrgeim juht on Vabariigi President. Kaitsevägi nagu ka **vabatahtlikud riigikaitseorganisatsioonid** (Kaitseliit) kuulub Kaitseministeeriumi haldusalasse. Kaitsejõude juhib kaitseväge juhataja, sõja ajal kaitseväge ülemjuhataja.

Kaitseliit on vabatahtlik riigikaitseorganisatsioon, millel on 15 malevat. Kaitseliit teeb koostööd päästeteenistustega. Suuremate metsapõlengute korral ollakse abiks tuletõrjele.

Erakorraliste julgeoleku ülesannetega on **Kaitsepolitsei** amet ehk Kapo. Kapo pädevusse kuulub põhiseadusliku korra vastaste kuritegude väljaselgitamine. Samuti tegeleb Kapo vastuluurega.

1. Lõpeta laused.

Riigikaitse eesmärgiks on

.....

.....

Eestis kehtib üldine kaitseväeteenistuskohustus. See tähendab

.....

.....

Riigikaitsega ja julgeoleku tagamisega tegelevad riigis peale Kaitseväge veel

.....

.....

2. Täida tabel. Märki ära õiged (Õ) ja valed (V) väited. Valede väidete puhul selgita, kuidas on õige.

Väide	Õ/V	Selgitus
1. Riigikaitse kõrgeim juht on peaminister.		
2. Otsese sõjalise rünnaku ohu korral Eesti Vabariigile kuulutab sõjaseisukorra välja Vabariigi President.		
3. Sõjaseisukord ei tingi inimeste seaduslike õiguste piiramist ja lisakohustuste kehtestamist.		
4. Riigikogu spiiker annetab sõjalisi auastmeid.		

Riigieelarve

Eelarve- ja maksupoliitika juhtimine on valitsuse ja parlamendi ülesanne. Vabariigi Valitsus koostab igal aastal järgmise aasta eelarve. Selles näidatakse ära **riigi tulud ja kulud**. Eelarve on plaan, mille alusel Vabariigi Valitsus kasutab riigi raha täidesaatva võimu teostamisel. Eesti seaduste järgi peab riigieelarve olema **tasakaalus**. Riigikogu kinnitab järgmise aasta eelarve tavaliselt aasta lõpus, detsembris. Eesti Vabariigi põhiseaduse järgi peab eelarve olema kinnitatud jooksva aasta 1. märtsiks. Kui Riigikogu sellega hakkama ei saa, kuulutatakse välja erakorralised valimised ja valitakse uus Riigikogu koosseis.

Eelarvega jagatakse raha ministeeriumitele, Riigikogule, Riigikontrollile, Riigikohtule ja maavalitsustele. Põhiliselt kulub riigi raha kolmele tegevusvaldkonnale:

- majanduse riikliku ja avaliku sektori edendamisele,
- ühishüvede tootmisele,
- palkade, pensionide ja sotsiaaltoetuste maksmisele.

Kui eelarvesse peaks laekuma oodatust rohkem tulusid, siis koostatakse lisaeelarve.

Eelarvetulud saadakse peamiselt ühiskonnaliikmete ja ettevõtete tulude maksustamisest. Üks tähtsamaid makse on **sotsiaalmaks**, selle suurus on 33% väljaarvestatud töötasust. Sotsiaalmaksu maksab tööandja. Sotsiaalmaksu jagab riik kaheks: 13% läheb haigekassale ja 20% pensionifondile.

Töötaja suurim riigimaks on **tulumaks**, selle suurus on 23% väljaarvestatud töötasust. Tulumaksuvaba miinimum on 2000 krooni. Eesti Vabariigis kehtib proportsionaalne tulumaks, st rikkad ja vaesed maksavad oma tuludelt maksudeks ühesuguse protsendi.

Üks tähtsamaid makse on **käibemaks**. Selle suurus on üldjuhul 18% ja seda makstakse kõikide ostetud kaupade pealt. Olulised on ka kaudse maksuna tuntud **aktsiisimaksud**. Need maksud kinnitatakse kaupadele, mille tarvitamist riik soovib piirata (naftatooted, alkohol, tubakas).

Joonis. Ülevaade Eesti maksudest.

Maksud	Määr	Vastutab riigi ees	Erandid
Tulumaks	23%	Kõik töötajad, alates 2000 kroonist.	Stipendiumid, pensionid.
Sotsiaalmaks	33%	Maksab tööandja: 20% pensionisambasse, 13% haigekassasse.	Erandeid ei ole.
Käibemaks	18%	Maksab kaupmees.	Teatri- ja kontserdipiletitele 5%.
Aktsiisid (alkohol, tubakas, kütus, pakendus)	Valitsus määrab	Maksab ringlusse viija	Erandid on lubatud.

1. Selgita mõisteid.

- Tasakaalustatud eelarve
-
- Tasakaalustamata eelarve
-
- Tulumaks
-
- Sotsiaalmaks
-
- Aktsiisimaks
-
- Käibemaks
-

2. Lõpeta laused.

Riigieelarve on.....
Riigieelarvesse pannakse kirja.....ja.....
Eelarve koostamise aluseks on.....
Eesti riigieelarve koostab.....ja võtab vastu.....

3. Selgita.

Kui suured on (protsentides) järgmised maksud?

1. Füüsilise isiku tulumaks.....
2. Käibemaks.....
3. Aktsiisimaks
4. Sotsiaalmaks.....
5. Töötukindlustusmaks
6. Teise pensionisamba maks
7. Ametiühingumaks

4. Vasta küsimustele.

1. Millal ja miks peab täitma tuludeklaratsiooni?

.....

2. Kui suur on tulumaksuvaba miinimum (kroonides)?

IV teema. Isikute põhiõigused, -vabadused ja -kohustused (4 tundi)

I tund. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, selle olemus

Inimõigused on inimsuse väärtuste ning normide põhjal välja töötatud kokkulepped. Inimõiguste eesmärk on **vältida diskrimineerimist** – inimeste vahel vahe tegemist näiteks selle järgi, et nad kuuluvad teatud rahvusesse või rassi, tunnustavad teatud usku või pooldavad teatud ideid.

ÜRO Peaassamblee võttis **inimõiguste ülddeklaratsiooni** vastu 10.12.1948. Selle põhimõtete kohaselt on inimesel teatud õigused lihtsalt seetõttu, et ta on inimene. Õigus elule, vabadusele, väärikusele, isikupuutumatusse, perele jne on inimestele üldomased. Keegi ei tohi neid meelevaldselt ära võtta või piirata. Piiranguid võib seada vaid mingitel olulistel põhjustel, kui selles lepitakse kokku rahvusvahelisi norme arvestades.

Inimõiguste kaitse süsteem loodi Euroopas Euroopa Nõukogu poolt. Iga selle liikmesriik peab järgima kokkulepitud põhimõtteid. 4.11.1950. a kirjutati alla **Euroopa inimõiguste konventsioonile**. Selle alusel võib iga isik või isikute rühm pöörduda inimõiguste rikkumise korral kaebusega Euroopa Inimõiguste Kohtu poole.

Inimõigused kehtivad nii üksikisikutele kui ka inimirühmadele. Inimirühmadeks on perekond, välismaalased, vähemused, valitsusvälised organisatsioonid jt. Inimõiguste subjektiks võib olla ka rahvas või kogu inimkond.

Inimõigusi rühmitatakse järgmiselt:

- põhiõigused ehk universaalsed (üldised) õigused,
- poliitilised õigused,
- sotsiaalsed ja majanduslikud õigused,
- kultuurilised õigused.

Põhiõigused on niisugused õigused, mis on igal inimesel ilma igasuguste täiendavate tingimusteta. Põhiõiguste hulka kuuluvad õigus elule; õigus vabadusele, võrdsusele, isikupuutumatusse; õigus korra kohasele õigusemõistmisele; õigus kaitsele julma ja alandava kohtlemise eest; õigus perekonnale ja eraelule.

Poliitilised õigused on seotud demokraatliku valitsemiskorraga. Peamised poliitilised õigused on õigus rahvusele ja kodakondsusele; usu- ja mõttevabadus; sõnavabadus; liikumisvabadus; koosolekute- ja ühingutevabadus; hääleõigus. Poliitilised õigused on seotud osalemisega poliitikas ja kehtivad inimeste suhtes, kes on vastava riigi kodanikud.

Sotsiaalsed ja majanduslikud õigused eeldavad, et riigis on arenenud majandus, piisavalt töökohti ning tugev sotsiaalpoliitika. Sotsiaalmajanduslikeks õigusteks on õigus tööle ja puhkusele; õigus kvaliteetsele toidule ja joogiveele; õigus inimväärsele elatustasemele; õigus sotsiaalsele kindlustatusele; õigus tervisekaitsesele ja arstiabile.

Kultuurilised õigused on järgmised: õigus haridusele ja kultuurile; õigus rahvuskultuuri ja -keeke säilitamisele; õigus teabele. Peamine vastutus inimõiguste tagamisel lasub riigi valitsusel, kuid palju oleneb ka iga inimese kodanikuaktiivsusest.

1. Selgita mõisteid

- Inimõigused
- Inimõiguste ülddeklaratsioon
- Euroopa inimõiguste konventsioon
- Euroopa Inimõiguste Kohus

2. Täida tabel. Inimõiguste jagunemine.

Inimõiguste rühm	Kirjeldus	Näited
1. õigused.	Õigus eraelule.	
2. Poliitilised õigused.	Õigus	
3. õigused.	Õigus	Tasuta arstiabi.
4. õigused.	Õigus haridusele.	

II tund. Isikute põhiõigused, -vabadused ja -kohustused EV kehtivas põhiseaduses

Isikute põhiõigused, -vabadused ja -kohustused EV kehtivas põhiseaduses on järgmised:

Õigus riigi ja seaduse kaitsele. Õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Õigus elule. Õigus vabale eneseteostusele. Õigus vabadusele ja isikupuutumatusse. Õigus moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele. Õigus perekonna ja eraelu puutumatusse. Õigus tervisekaitsele. Õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada, käsutada. Õigus lahkuda Eestist. Õigus haridusele. Õigus südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadusele.	Õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Õigus sõnumite saladusele. Õigus saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. Õigus vabalt levitada ideid, arvamusi ja veendumusi. Õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole. Õigus ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada. Õigus koonduda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse. Õigus säilitada oma rahvuskuuluvus.
---	---

Inimõigused on üldkehtivad ja peaksid olema igal pool ja alati järgitud. Mõnikord võib riikidel osutada vajalikuks oma ülesannete täitmisel inimõigusi ja inimeste vabadusi **piirata**. Inimõigusi võib piirata vaid **teatud tingimustel**. Näiteks võib kuulutada kohtuistungis kinniseks, piirata isikute liikumisvabadust ja elukoha vahetust, riigist lahkumise õigust ja riiki sissesõidu vabadust. Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste elluviimine **sõltub aga iga maa arengutasemest**.

Kuna kodanikuõigused ei tulene mitte lihtsalt inimeseks, vaid ka kodanikuks olemisest, pole igal inimesel riigis alati kodanikuõigusi. Inimõiguste ülddeklaratsiooni järgi on aga kõigil sünnipärane õigus kodakondsusele. Seda õigust saab rakendada vaid juhul, kui inimene ise on täitnud seadusega sätestatud tingimused.

Mitte mingil juhul ei tohi taganeda järgmistest inimõigustest:

- õigus elule – st, et kedagi ei tohi meelevaldselt tappa;
- õigus mitte olla piinatud, julmalt ja inimväärlikust alandavalt koheldud ning karistatud;
- õigus mitte olla orjastatud – st, et igal inimesel on õigus vabaks eneseteostuseks;
- kriminaalseadustele ei tohi rakendada tagasiulatuvat jõudu;
- mõtte-, südametunnistus- ja usuvabadus – st, et veendumuste tõttu ei tohi karistada;
- õigus mitte olla vangistatud lepinguliste kohustuste mittetäitmisest eest;
- õigus mitte olla diskrimineeritud, rassi, nahavärvuse, soo, keele, usutunnistuse või sotsiaalse päritolu põhjal.

Igaühe kohustused on:

- seaduskuulekas käitumine – st, et kõik peavad seadusi järgima;
- elu- ja looduskeskkonna hoidmine ning sellele tehtud kahju hüvitamine – st, et keskkonda ja loodust tuleb hoida, kuid kui siiski sellele kahju tekitatakse, tuleb see kahju hüvitada.

1. Täida lüngad. Eesti põhiseadusega tagatud inimõigused. Lisa viited põhiseaduse vastavale paragrahvile.

- Õigus riigi ja kaitsele.
- Õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral
-elule. Kellelki ei tohi elu võtta.
- Õigus eneseteostusele.
- Õigus vabadusele ja puutumatusel.
- Õigus õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju
- Õigus ja era puutumatusel.
- Õigus enda vabalt vallata, kasutada, käsutada.
- Õigus Eestist.
- Õigus- , usu- javabadusele.
- Õigus jääda oma arvamustele ja veendumustele.
- Õigus saada üldiseks kasutamiseks levitatavat.....
- Õigus vabalt ideid, arvamusi ja veendumusi.
- Õigus ilma eelneva rahumeelselt koguneda ja pidada.
- Õigus koonduda..... ja –liitusesse.
- Õigus oma rahvuskuuluvus.

2. Täida tabel. Milliseid inimõigusi ja vabadusi võib üldistes huvides rahvusvahelise kodaniku- ja poliitilise õiguste pakti järgi piirata? Lisa viited põhiseaduse vastavale paragrahvile.

Õigus või vabadus, mida võib piirata	Näide, juhtum
1.	Riiklikule julgeolekule olulise informatsiooni avaldamine kohtuistungil.
2. Liikumisvabadus	
3.	Kuriteo avastamise ja uurimistoimingute huvides.

3. Täida tabel. Võõrandamatud inimõigused.

Õigus	Selgitus
1.	Kellelki ei või meelevaldselt võtta elu.
2.	Inimesega tuleb käituda seaduste kohaselt ja nende inimväärikust austavalt.
3. Õigus mitte olla orjastatud.	
4.	Ma võin uskuda, olla ateist või ükskõikne usu suhtes, veendumuste tõttu ei tohi kedagi karistada.

III tund. Inimese õigused riigi suhtes

Inimõiguste puhul on tegu inimese õigustega, millest kinnipidamiseks vajalikud tingimused peavad looma valitsus ja riik. Seega määratlevad inimõigused **riigi kohustusi** inimese suhtes. Inimesel on õigus nõuda nende õiguste austamist. Teiste õigusliikide puhul kehtib vastupidine olukord – riik nõuab ja kodanikud alluvad.

Inimõigused on rahvusvahelised. Inimõigused on õiguslikud normid, mille järgimist kontrollivad rahvusvahelised institutsioonid. Nt **Euroopa inimõiguste konventsioon** ja **Euroopa sotsiaalharta** on kohustuslikud kõikidele riikidele, kus parlament on need dokumendid ratifitseerinud ehk kinnitanud.

Võetud kohustuste täitmisest annavad riigid **Euroopa Nõukogule** regulaarselt aru. Ka arutatakse inimõiguste olukorda liikmesriikides Euroopa Nõukogu istungitel. Eesti on ratifitseerinud Euroopa inimõiguste konventsiooni, sotsiaalharta ja lapse õiguste konventsiooni. Sellega on nende õigusaktide järgimine saanud Eesti Vabariigile kohustuseks.

Igal inimesel on õigus oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse pöörduda. Euroopa Nõukogu juures on loodud Euroopa Inimõiguste Kohus. Iga inimene või isikute rühm võib inimõiguste rikkumise puhul selle poole pöörduda, kui oma riigis pole langetatud rahuldavat kohtuotsust.

Kontroll riigivõimu kasutamise üle on demokraatia hoidmisel väga oluline. Seda on tarvis, et vältida riigivõimu kuritarvitamist. Põhiseaduse ja seaduste järgimist kontrollib riigis **õiguskantsler**. Õiguskantsler on oma tegevuses sõltumatu ametiisik. Ta valvab selle järele, et õigusaktid põhiseadusele ja teistele seadustele vastaksid.

Üks õiguskantsleri ülesandeid on analüüsida riigiasutuste poolt välja antud õigusakte ja kord aastas Riigikogule sellest ülevaade esitada. Ühtlasi teeb ta ettepanekuid põhiseadusega vastuolus olevate õigusaktide parandamiseks. Igal inimesel, kes arvab, et tema inimõigusi on Eesti Vabariigis rikutud, on õigus sellekohase avaldusega õiguskantsleri poole pöörduda. Õiguskantsler tegutseb Eestis ka kui inimõiguste üle valvaja (**ombudsman**).

Õiguskantsler pole seotud Justiitsministeeriumiga, vaid juhib iseseisvat ametkonda – õiguskantsleri kantseleid. Õiguskantsleri nimetab Riigikogu ametisse seitsmeks aastaks, ametist saab teda tagandada ainult kohtuotsusega.

1. Täida lüngad. Riik ja inimõigused.

Inimõigused määratlevad riigi inimese suhtes ja inimesel on õigus nõuda nende Euroopa ja Euroopa on kohustuslikud kõikidele riikidele, kus parlament on need dokumendid Eesti on Euroopa inimõiguste konventsiooni, ja lapse Sellega on nende õigusaktide järgimine saanud Eesti Vabariigile

2. Täida lüngad. Õiguskantsler.

Põhiseaduse ja seaduste järgimist riigis kontrollib Ta on oma tegevuses ametiisik, kes valvab selle järele, et õigusaktid vastaksid ja teistele seadustele. Ta teeb ettepanekuidvastuolus olevate õigusaktide Igal inimesel, kes arvab, et tema Eesti riigis on rikutud, on õigus sellekohase õiguskantsleri poole pöörduda. Õiguskantsleri nimetabaastaks ametisse, tagandada saab teda ainult

3. Täida tabel. Märki, mida on kodanikel õigust riigilt nõuda (+), mida mitte (-)?

Nõudmine	+/-	Millises Eesti põhiseaduse paragrahvis on selline säte?
1. Riik peab iga eestlase, sõltumata tema kodakondsusest, Eestisse elama lubama (näiteks varem Abhaasiasse väljarännanud eestlased).		
2. Riik peab garanteerima, et igaüks saaks eestikeelset kooliharidust.		
3. Riik peab lubama vähemusrahvastel kultuurautonoomia seaduse alusel oma rahvuskultuuri organisatsioone luua.		
4. Riik peab garanteerima eestikeelse asjaajamise riigiasutustes.		
5. Riik peab garanteerima gümnaasiumihariduse kõigile põhikooli lõpetanutele.		
6. Riik peab garanteerima kõigile kodanikele töökohad.		
7. Riik peab garanteerima, et kodanikud saaksid oma probleemidega riigi ja omavalitsusasutuste poole pöörduda.		

IV tund. Õiguste ja vabaduste piirangud põhiseaduses, kohustused

Demokraatlikus ühiskonnas aitavad seadused igäihte õigusi ja vabadusi kaitsta. Seadused hõlbustavad ka indiviidi rahumeelset elu teiste inimeste hulgas. Nad reguleerivad meie käitumist: aitavad inimestel omavahel suhelda ja erimeelsusi lahendada. Seadused reguleerivad ühtlasi kodanike ja riigi vahelisi suhteid ning aitavad korraldada kooselu ühiskonnas.

Seadused panevad meie soovidele ning käitumisele piire, kuid see on vältimatu ühiskonnas, kus elavad koos miljonid inimesed. Seadused sunnivad meid arvestama oma kaaskodanike vabaduste, õiguste ning huvidega. Samal ajal kaitsevad õiguslikud piirangud meie enese huvisid, vabadust ja vara.

Tingimused, millal igäihte õiguste piiramine on õigustatud:

- riikliku julgeoleku tagamine,
- teiste inimeste õiguste tagamine,
- alaealiste ja vaimuhaigete üle järelvalve teostamine,
- avaliku korra tagamine,
- kõlbluse tagamine,
- kriminaalmenetluse tagamine,
- liiklusohutuse tagamine,
- looduskeskkonna kaitse,
- osavõtjate ohutuse tagamine,
- nakkushaiguste leviku tõkestamine.

Erakorralise olukorra väljakuulutajaks võib olla vaid põhiseaduslik organ. Erakorralist olukorda peab iseloomustama **neli põhিতunnust**: 1) oht peab hõlmama kogu riiki; 2) oht peab olema nii tõsine, et seda ei saa kõrvaldada tavapäraste vahenditega; 3) kriis peab olema ajutise iseloomuga; 4) erakorraline olukord peab olema välja kuulutatud ametlikult ning ajaliselt piiritletud.

Igal inimesel lasub isiklik vastutus oma tegude eest. Õiguste kasutamine **ei tohi riivata teiste inimeste õigusi**. Kõik inimesed peavad olema eelkõige seaduskuulekad. Igapäevaelus tuleb juhinduda kõikidest normidest – lisaks seadustele ka tavadest ja moraalinormidest. Kuigi seadusi ja määrusi on palju ning neid kõiki tunnevad vaid juristid, ei vabasta seaduse mittetundmine kedagi karistusest.

Eestis avaldatakse kõik seadused, Vabariigi Valitsuse määrused ja otsused **Riigi Teatajas**. Selle numbri müüakse suuremates raamatupoodides. Samuti saab seda tellida. Riigi Teataja leidub ka igas raamatukogus ning on kättesaadav interneti teel aadressil www.riigiteataja.ee. Olulisemad seadused antakse Eestis brošüüridena ning neid on samuti võimalik osta raamatupoest või laenutada raamatukogust. Eesti riigil on ka elektrooniline andmebaas, mis on kättesaadav e-riigi avalehel.

1. Selgita mõisteid.

- Kaitseväeteenistuskohustus
.....
- Eraelu puutumatus
.....
- Võrdse kohtlemise põhimõte
.....
- Pereelu puutumatus
.....
- Süütuse presumptsioon
.....

2. Täida lüngad. Isiku õiguste piiramine vastastikustes huvides.

Igal inimesel lasub isiklik oma tegude eest. Kõik inimesed peavad olema eelkõige seadus-..... . Igapäevaelus tuleb aga juhendada lisaks seadustele ja-normidest. Kuigi ja on palju ning neid kõiki tunnevad vaid juristid, ei vabasta seaduse mittetundmine siiski kedagi

3. Täida tabel. Kuhu pöörduda abi saamiseks?

Õigused, mida on rikutud.	Kuhu pöörduda.
1. Kui on rikutud Sinu inimõigusi.	
2. Kui on rikutud Sinu kodanikuõigusi.	

V teema. Kodanikuõigused (4 tundi)

I tund. Kodaniku mõiste, kodakondsus

Kodanik on **kodakondsust omav isik**. Kodakondsuseks nimetatakse inimese ja riigi vahelist **õiguslik-poliitilist sidet**. Sellega määratakse mõlema poole **õigused ja kohustused** teineteise suhtes. Kodanikuõigused tulenevad küll inimeseks olemisest, kuid nad on riigiti erinevad ja nende omandamiseks peab inimene olema antud riigi kodanik.

Eesti kodakondsuse saamise üldised sätted kehtestab põhiseadus. Eesti kodakondsuse saab inimene kas **sünniga, naturalisatsiooni korras** või **kodakondsuse taastamisega**. Eesti „Kodakondsuse seadus“ ei luba inimesel omada korraga mitut kodakondsust. Kui inimene on aga mitu kodakondsust omandanud sünniga, ei ole sünniga omandatud Eesti kodakondsuse äravõtmine temalt lubatud. Samas ütleb Kodakondsuse seaduse § 3, et isik, kes lisaks Eesti kodakondsusele omandab sünniga ka mõne muu riigi kodakondsuse, peab 18-aastaseks saamisel kolme aasta jooksul loobuma kas Eesti või mõne muu riigi kodakondsusest.

Õigus Eesti kodakondsusele sünnilt on igal lapsel, kelle vanematest vähemalt üks on Eesti kodanik. Kodakondsuse taastamise taotluse saab esitada inimene, kes elab püsivalt Eestis ja tõendab, et tal puudub mõni muu kodakondsus või ta vabastatakse senisest kodakondsusest. Kelleltki ei saa võtta sünniga omandatud kodakondsust. Kodakondsuse ära võtmine isiklike veendumuste tõttu on keelatud. Seega pole inimeselt poliitilistel põhjustel kodakondsuse äravõtmine lubatav.

Naturalisatsiooni tingimused kehtestab iga riik oma seadustega, seetõttu võivad need olla erinevad. Samas leidub esitatavates nõuetes ka sarnasusi. Näiteks tuleb kõikjal osata selle riigi keelt, tunda selle ajalugu ja kultuuri, elada seal alaliselt teatud hulk aastaid ning anda kirjalik tunnistus riigitruiduse kohta. Kohalikku keelt, seadusi ja kombeid mõistmata on inimesel keeruline sellesse ühiskonda sulanduda. Väikeriigid, kes muretsevad oma põlisrahva püsijäämise pärast, kehtestavad mõnikord iga-aastase naturalisatsioonikvoodi või ei võta kodakondsustaotlusi üldse vastu. Naturalisatsiooni korras saab mõnes riigis kodakondsust omandada ka kodanikuga abiellumise teel. Eesti „Kodakondsuse seadus“ seda ei võimalda. Naturalisatsiooniga omandatud kodakondsust võib inimeselt ära võtta juhul, kui ta astub välja riigi põhiseadusliku korra vastu või tegutseb riigi põhiseaduslikku korda kahjustades.

Kodakondsust võib saada riigile osutatud eriliste teenete eest. Kodakondsuseksamite tegemist sellel juhul ei nõuta.

Kõik kodanikud on võrdsed olenemata kodakondsuse omandamise viisist. Ühtki kodanikku ei tohi eelistada ega diskrimineerida rahvuse, usutunnistuse, veendumuste, sotsiaalse või varandusliku positsiooni tõttu.

Kodanikustaatus on vabatahtlik. Seega on igaühel õigus loobuda senisest kodakondsusest ja taotleda mõne teise riigi oma. Osa riike lubab ka topelt- ehk kahekordset kodakondsust. Eesti seadused seda ei võimalda.

Tavaliselt kuulub suurem osa riigi elanikke ka selle riigi kodakondsusesse. Siiski elab enamikus riikides oma kodanike kõrval ka mittekodanikke ehk **välismaalasi**. Seaduslikult ehk legaalselt riigis viibivad isikud jagunevad välisriikide kodanikeks ja kodakondsuseta isikuteks. Maailmas levinud praktika kohaselt peab alaliselt riigis viibivatel mittekodanikel olema **elamisluba**. Juhul kui välismaalane soovib teha palgatööd, tuleb tal lisaks taotleda **tööluba** (s.o **üldjuhul**, teatud juhtudel ei ole tööluba tarvis taotleda, nt kui on antud elamisluba Eestis töötamiseks, alaline elamisluba jne, vt <http://www.mig.ee/est/tootamine/tooluba/>). Tööluba antakse ainult kehtiva elamisloaga välismaalastele.

1. Selgita mõisted.

- Kodanik
-
-
- Kodakondsus
-
-
- Välismaalane
-
-
- Topeltkodakondsus
-
-
- Elamisluba
-
-
- Tööluba
-
-

2. Täida tabel. Millised tingimused peavad olema täidetud, et saada Eesti kodakondsust?

Märgi õiged (Õ) ning valed väited (V) ja selgita valede puhul, kuidas oleks õige. Lisada paragrahvinumber.

Tingimused	Õ/V	Selgitus
1. Eesti keele algtaseme eksam on sooritatud.		
2. Kinnisvara omamine Eestis.		
3. Ettevõtte omamine Eestis.		
4. Põhiseaduse ja „Kodakondsuse seaduse“ tundmise eksam on sooritatud.		
5. Taotleja peab olema vähemalt kolm aastat Eestis elanud.		
6. Isik peab olema vähemalt 15-aastane.		
7. Üks taotleja vanematest peab olema Eesti kodanik.		

3. Täida tabel. Võrdle kodanike ja mittekodanike õigusi.

Õigused, mis on ainult Eesti kodanikel.	Õigused, mis on võrdselt nii kodanikel kui ka mittekodanikel.
1.	
2.	
3. Õigus kandideerida Riigikogusse.	
4.	
5.	
6.	

4. Täida lüngad. Kasuta Eesti Vabariigi põhiseaduse § 8.

Igal lapsel, kelle üks on Eesti kodanik, on
Eesti sünnilt. Igähel, kes on kaotanud
Eesti kodakondsuse, on õigus selle Kellelki ei tohi võtta
.....omandatud Eesti kodakondsust. Kellelki ei tohi võtta
Eesti kodakondsust tema pärast. Eesti kodakondsuse
....., kaotamise ja tingimused ning korra
sätestab

II tund. Kodanikuühiskonna mõiste

Kodanikuühiskond on vabatahtlik, isekorraldav ja riigi suhtes autonoomne sotsiaalse elu valdkond. Kodanikuühiskonna tunnuseks on **huvigrupid**. **Ka erakond on kodanikuühiskonna osa**. Kuna rahvas valib Riigikogu ja see seab ametisse Vabariigi Valitsuse, siis on valitsuski ametis rahva tahtel ja rahvast sõltuv. Sellest, millistele erakondadele ja üksikkandidaatidele valijad oma hääled andsid, sõltub suures osas valitsuse koosseis ja tegevusprogramm. Kui valimised ja ametisse määramised on möödas, jääb rahvale veelgi võimalusi valitsusele oma tahte kuulutamiseks. Loomulikult saab oma taht teada anda vaid **aktiivne kodanik**.

Kodanike osavõtt demokraatlikust valitsemisest ei piirdu ainult valimistel osalemisega. Kodukohas võib kaasa lüüa seltside ja hoolekogude töös, algatada avalikke väitlusi kohalike päevaprobleemide üle, hoida silma peal linna- või vallavalitsuse tegevusel. See kodupaigademokraatia mõjutab igapäevaelu isegi tõhusamalt kui keskvalitsuse poliitika.

Valimistevahelisel ajal ongi rahva hääle esmasteks edastajateks **kodanikuühendused**. Mida aktiivsemalt kodanikud ühendustesse koonduvad ja oma taht ühisel meelel välja öelda suudavad, seda suurem on nende võimalus oma soovide täitmiseks. Eestis on oma liidud näiteks paljulapselistel peredel, pensionäridel, puuetega inimestel ja koerakasvatajatel.

Enda kuuldavaks ja nähtavaks tegemine võib toimuda ajalehele kirjutades, allkirju kogudes või lendlehti jagades. Erakordsetel puhkudel võivad kodanikuühendused korraldada isegi selliseid protestiavaldusi, nagu miitingud ja demonstratsioonid. Niimoodi saab kodanik võimaluse vahetult ja kiirelt poliitikasse sekkuda. Protestiavaldustega saab kodanik juhtida poliitikute tähelepanu olulistele probleemidele ja sundida neid võtma vastu tarvilikke meetmeid.

Hea kodanik on inimene, kes on huvitatud oma riigi ja ühiskonna käekäigust ning kes sekkub selle kujundamisse täie tõsidusega.

Näiteks võib igäüks Vabariigi Presidendile isiklikult kirjutada. Ei ole aga mõeldav, et kõik inimesed talle oma probleeme kurtma lähevad. Kui seda on siiski tehtud, saab inimene kindlasti ka vastuse. Tahte avaldamine peaks teostuma ikkagi pigem läbi kodanikuühiskonna organisatsioonide ja kodanikualgatuse.

Kodanikuühiskond suhtleb nii avaliku sektori kui ka ärisektoriga. Kodanikuühiskond saab tekkida ja areneda vaid siis, kui inimestel on ühiskonnas märgatav kodanikuaktiivsus ja **kodanikualgatus**.

III tund. Kodanikuõiguste olemus ja kujunemine

Kodanikuõigused on kujunenud ajaloolises järjepidevuses. Kodanikkond on läbi aegade olnud üheks riigi tunnuseks. Kodanikkonda puudutanud mõisted ja arusaamad on aja jooksul muutunud ning täienenud. Kodakondsuse süünd on seotud kodanlike revolutsioonide, eriti Suure Prantsuse revolutsiooni ja Ameerika iseseisvussõjaga. Nende ajaloosündmuste käigus seadustati arusaam, et kodanik on ühiskonna elus aktiivne isik, kellel on selleks seadustega sätestatud **õigused ja kohustused**.

Kodanikuõigused erinevad igapäevastest õigustest. Need on **õigused, mis kuuluvad ainult riigi kodanikele, seonduvad põhiseadusliku korra ja riigi julgeoleku tagamisega**. Nt ühiskonnaelust aktiivsemalt osa võtmiseks võivad kõik Eestimaa elanikud moodustada mittetulundusühinguid. Samadel põhimõtetel loodud erakonda (parteisse) aga võivad Eestis kuuluda ainult Eesti kodanikud. Demokraatia on tugev siis, kui kodanikud oma õigusi kasutavad ja kaitsevad. On kodanikke, kes üksnes nõuavad oma õigusi, jättes kohustused unarusse. Armastatakse küll Vabariigi Valitsust ja poliitikuid kritiseerida, kuid ei vaevuta end probleemidega kurssi viima. Ka valimistel hääletatakse sageli huupi ega tutvuta kandidaatide programmidega.

Tänapäeval on kodanikuõigustel demokraatlikus maailmas sarnased jooned. Demokraatlikud riigid rajanevad põhimõttel, et **valitsus peab teenima rahvast**, mitte rahvas valitsust. See tähendab, et riik annab oma kodanikele õigused ja vabadused, vastutasuks on aga kodanikud **riigile truud** ja aitavad kaasa ühiskonna rahumeelsele arendamisele.

Õigused, vabadused ja kohustused on demokraatlikus riigis nii tihedalt põimunud, et on raske öelda, kas tegu on õiguse või kohustusega. Kodanike õigused ja vabadused on kirjas iga riigi **põhiseaduses**.

1. Täida tabel. Millised õigused on kodanikuõigused (KÕ) ja millised inimõigused (IÕ)? Pane tähele, et mõni neist võib olla nii üks kui teine!

Põhiseaduse paragrahv	KÕ/IÕ	Selgitus
§ 12. Kõik on seaduse ees võrdsed.		
§ 15. Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse.		
§ 26. Igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel.		
§ 32. Igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud.		
§ 35. Igaühel on õigus lahkuda Eestist.		
§ 40. Igaühel on südametunnistuse, usu- ja mõttevabadus.		
§ 41. Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele.		
§ 45. Tsensuuri ei ole.		
§ 49. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuskuuluvus.		

2. Täida tabel. Millised kodanikuõigused laienevad ka välismaalastele ja kodakondsuseta isikutele? Märki õige variant (Õ) ja vale (V).

Põhiseaduse paragrahv	Õ/V	Selgitus
§ 28. 2. lõik. Õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral.		
§ 29. 1. lõik. Õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta.		
§ 30. Riigi- ja omavalitsusametitesse määramine.		
§ 44. Õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni.		
§ 32. Õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada.		

IV tund. Kodaniku õigused ja -kohustused Eesti põhiseaduses

Ainult kodanikule kuuluvad õigused Eesti põhiseaduses on:

- õigus valida Riigikogu (alates 18. eluaastast),
- õigus kandideerida Riigikogusse (alates 21. eluaastast),
- õigus kandideerida presidendiks (alates 40. eluaastast),
- õigus kuuluda erakonda (alates 18. eluaastast),
- õigus moodustada erakondi,
- õigus riigi kaitsese välismaal viibides,
- õigus alati kodumaale tagasi pöörduda,
- õigus töötada riigiametites (vt riigiametite loetelu).

Põhiseadus ei garanteeri inimestele mitte ainult õigusi, vaid paneb neile ka olulisi kohustusi. Ka kohustused jagunevad kõigi Eestis viibivate inimeste kohustusteks ja Eesti Vabariigi kodanike kohustusteks. Igaühe kohustuseks on **seaduste järgimine** ja **teiste inimeste õiguste austamine**. Sellele lisandub kohustus säästa elu- ja looduskeskkonda ning hüvitada kahju, mis inimene on keskkonnale tekitanud. Eesti kodanikud on kohustatud olema **ustavad põhiseaduslikule korrale ja kaitsma Eesti iseseisvust**. Neil on kohustus osa võtta riigikaitsest seadustega ette nähtud viisidel. Samas on Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud kohustatud **järgima meie põhiseaduslikku korda**.

Kuna Riigikogu on kodanike esindus, siis otsustavad just kodanikud valimistel osalemisega, kes Eesti riiki juhtivad. Mida aktiivsemalt kodanikud valimistest osa võtavad, seda suurem on tõenäosus, et rahva tahe toimib. Kui inimesed aga hääletamisest loobuvad, annavad nad ära võimaluse oma huvide eest seista. Valiku teevad siis teised inimesed, kes hääletamas käisid.

Rahvahääletusest tuleb kindlasti aktiivselt osa võtta, sest rahva otsus on Riigikogule ja kõigile teistele riigiorganitele kohustuslik.

Valijatel on õigus oma ringkonna saadikutega kohtumiseks. Kuigi parlamendisaadikut ei saa tagasi kutsuda ning ta pole seotud mandaadiga, on talle seadusega antud üks päev nädalas (reede) oma valimisringkonnas viibimiseks. Nii on kohtumise korraldamine Riigikogu liikmetega ka kodanike endi teha.

Vt www.riigikogu.ee

1. Selgita mõisteid.

- Kodaniku põhiõigused
.....
- Kodaniku vabadused
.....
- Kodaniku kohustused
.....

2. Täida tabel. Kodaniku õigused. Täienda, lõpeta või alusta väited ja näita, kellele antud õigus kuulub.

Õigus	Täiendus
1. Õigus valida parlamenti.	
2.	Õigus kehtib alates 21. eluaastast.
3. Õigus kandideerida presidendiks.	
4. Õigus kuuluda erakonda.	
5.	Ilmumiskohuslane 18.–27. eluaastal.

3. Täida tabel. Milliseid kohustusi seab Eesti kodanikele? Märki õige (Õ) ja vale (V) variant. Valede väidete puhul kirjuta, kuidas on õige.

Kohustus	Õ/V	Selgita
1. Kohustus järgida põhiseaduslikku korda.		
2. Kohustus kaitsta põhiseaduslikku riigikorda.		
3. Kohustus kuulata peaministri sõna.		
4. Kohustus alluda võimuloleva partei distsipliinile.		
5. Kohustus hüvitada loodusele tekitatud kahju.		
6. Perekonna kohustus hoolitseda abivajavate liikmete eest.		
7. Vanemate kohustus lapsi kasvatada.		

VI teema. Eesti kodakondsuse omandamine, saamine, taastamine ja kaotamine (2 tundi)

I tund. Kodakondsuse omandamise tingimused ja taotlemise kord Eestis

Eesti kodakondsuspoliitika põhimõtted on kirjas põhiseaduses ja „Kodakondsuse seaduses“.

Kodakondsust võib Eesti Vabariigis omandada erinevatel viisidel. Esiteks **kodanikuks sünnitakse**. Aluseks võetakse kas **sünnikoht** või **vanemate kodakondsus**. Õigus saada Eesti Vabariigi kodanikuks on igal lapsel, kelle vanematest vähemalt üks on Eesti Vabariigi kodanik. Sel juhul pole tähtis, kas laps sünnib Eestis või mõnes välisriigis. Orvud või leidlapsed, kelle vanemate andmed on teadmata, võivad saada Eesti Vabariigi kui elukohamaa kodakondsuse. Samuti saab Eesti kodakondsuse laps, kes sündis pärast isa surma ja kelle isa oli surma hetkel Eesti Vabariigi kodanik. Veel on võimalus lapsele Eesti kodakondsust taotleda Eesti kodakondsuses oleval lapsendajal.

Kodakondsus saadakse **ka naturalisatsiooni korras**. Välismaalane, kes soovib saada Eesti kodakondsust, peab vastama „Kodakondsuse seaduses“ sätestatud tingimustele. Ta peab olema vähemalt 15-aastane ja peab olema alalise elamisloa alusel viibinud Eestis vähemalt viis aastat. Eesti kodakondsust saada sooviv välismaalane peab **oskama eesti keelt** igapäevaeluks vajalikul tasemel ja **tundma Eesti Vabariigi põhiseadust ja „Kodakondsuse seadust“**. Ta peab sooritama eesti keele ning Eesti Vabariigi põhiseaduse ja „Kodakondsuse seaduse“ tundmise **eksami**. Kodakondsuse taotleja peab andma **vande**: *“Taotledes Eesti kodakondsust, tõotan olla ustav Eesti põhiseaduslikule korrale.”*

Kodakondsust võib saada ka riigile osutatud **eriliste teenete** eest. Aasta jooksul võib eriliste teenete eest kodakondsuse anda kõige rohkem 10 inimesele.

Kõik otsused naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse andmise kohta teeb **Eesti Vabariigi Valitsus**. Uute kodanike nimed avaldatakse Riigi Teatajas. Kodakondsust tõendav dokument on isikutunnistus.

Kodakondsuse saamise tingimusi meil ja mujal.

Kodakondsus		
Vereõigus (<i>ius sanguinis</i>)	Päikeseõigus (<i>ius soli</i>)	Naturalisatsioon
Inimene saab sündides vanemate kodakondsuse (kehtib Eestis ja Euroopa riikides).	Riigi territooriumil sündinud inimene omandab selle kodakondsuse. (Kehtib USA-s, Eestis ei kehti .)	Välismaalasele antakse kodakondsus: <ul style="list-style-type: none">• abiellumisel (Eestis ei kehti),• lapsendamisel,• taotlemisel ja tingimuste täitmisel.

1. Selgita.

Kes on sünnijärgne kodanik?

.....

Kes on välismaalane?

.....

Millised on kolm põhjust, mille tõttu ei anta ega taastata Eesti kodakondsust?

.....

.....

Mis on erilised teened, mille eest võib saada Eesti kodakondsuse?

.....

2. Vasta küsimustele.

Kas Eesti riigi kodanik võib olla ka mõne muu riigi kodanik?

Kui vanalt võib välismaalane taotleda Eesti kodakondsust?

Mis keelt peab oskama naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsust sooviv välismaalane?

.....

Milliseid Eesti seadusi peab tundma välismaalane, kes soovib saada Eesti kodakondsust?

.....

Millist sissetulekut peab omama välismaalane, kes soovib saada Eesti kodakondsust?

.....

Kes võib teha Vabariigi Valitsusele ettepaneku anda isikule kodakondsus eriliste teenete eest?

.....

Kas lapsele saab taotleda Eesti kodakondsust?

Kes otsustab Eesti kodakondsuse andmise?

II tund. Kodakondsuse kaotamine, kodakondsusest vabastamine ja kodakondsuse taastamine

Kõik **kodanikud on võrdsed**, olenemata kodakondsuse omandamise viisist. Erandiks on presidendiks kandideeriv isik. Selleks saab olla ainult sünnijärgne Eesti Vabariigi kodanik.

Isiku kodakondsussuhte riigiga võib lõpetada kahel viisil.

Esmalt võib kodaniku kodakondsusest vabastada isikliku **sooviavalduse põhjal**. Kodanikustaatus on vabatahtlik ja inimesel on õigus loobuda senisest kodakondsusest ning taotleda mõne teise riigi kodakondsust. Eesti seadused ei tunnista **topeltkodakondsust**. Kodakondsusest vabastatakse kodanik tema enda taotlusel Vabariigi Valitsuse otsusega. Taotlus võidakse tagasi lükata, kui kodanik on tegevteenistuses, tal on täitmata kohustused Eesti riigi ees või kui kodakondsusest vabastamisega võib kaasneda kodakondsusetus.

Teiseks võib kodaniku kodakondsusest vabastamise **algatada riik**. Kodakondsus võetakse ära, kui

- kodanik astus Vabariigi Valitsuse loata välisriigi riigi- või sõjaväeteenistusse,
- kodanik astus välisriigi luure- ja julgeolekuteenistusse või sõjaväestatud ühingusse,
- kodanik püüdis vägivaldselt Eesti põhiseaduslikku korda muuta,
- inimene omandas Eesti kodakondsuse valeandmete esitamise või kodakondsuse saamist välistavate asjaolude varjamise abil,
- inimene on mõne välisriigi kodakondsuses, kuid pole Eesti kodakondsusest vabastatud.

Ka raske seaduserikkumise korral võib riik inimese kodakondsusest ilma jätta.

Sünniga omandatud kodakondsust ei tohi kelleltki ära võtta.

Samuti on inimesel õigus lapsena kaotatud kodakondsus taastada.

1. Vasta küsimustele.

- Kas sünniga omandatud Eesti kodakondsust tohib kellelki ära võtta?
- Millega seoses kaob Eesti kodakondsus?
.....
.....
- Kes otsustab Eesti kodakondsusest vabastamise?
- Nimetage kaks piirangut, mille puhul võidakse isikut Eesti kodakondsusest mitte vabastada.
.....
.....
.....
- Kas veendumuste pärast võib Eesti kodakondsust ära võtta?

2. Märki õige vastusevariant.

Kes otsustab Eesti kodakondsuse andmise või taastamise?

Vabariigi Valitsus ehk täitevvõim	
Kodakondsus- ja Migratsiooniamet	
Vabariigi President	

Kas veendumuste pärast võib Eesti kodakondsuse ära võtta?

Ei või.	
Võib, kui Eesti kodanik ei ole Eesti riigile lojaalne.	
Võib, kui Eesti kodanik ei arvesta teiste inimeste õiguste ja vabadustega.	

**EESTI VABARIIGI PÕHISEADUSE JA «KODAKONDSUSE SEADUSE»
TUNDMISE EKSAMI KÜSIMUSED**

**I. EESTI RIIGIKORRA PÕHIALUSTE KOHTA, MIS ON SÄTESTATUD
EESTI VABARIIGI PÕHISEADUSE I JA III PEATÜKIS**

Avatud vastustega küsimused:

1. Milline on Eesti riigikord?
2. Kes on Eestis kõrgeima riigivõimu kandja?
3. Milliste sõnadega iseloomustatakse Eesti Vabariigi põhiseaduse I peatükis Eesti Vabariiki?
4. Kas Eesti on riiklikult korralduselt ühtne riik või föderatiivne riik?
5. Mis on kõige tähtsam seadus Eesti Vabariigis?
6. Mis seadusega peavad olema kooskõlas kõik Eesti seadused?
7. Millisel põhimõttel on korraldatud Riigikogu, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevus?
8. Mis on Eesti rahvuslikud rikkused, mida tuleb kasutada säästlikult?
9. Nimetage Eesti riigikeel!
10. Nimetage Eesti riigivärvid, mis on ka Eesti lipu värvideks?
11. Nimetage kaks moodust, kuidas Eesti kodanikud saavad osaleda kõrgeima riigivõimu teostamisel.
12. Kui vanalt saab Eesti kodanik hääleõiguse?

Valikvastustega küsimused:

13. Kes on Eesti Vabariigis kõrgeima riigivõimu kandja?
 - a) Rahvas
 - b) President
 - c) Peaminister
 - d) Riigikogu
14. Mis on kõige tähtsam seadus Eesti Vabariigis?
 - a) Eesti Vabariigi põhiseadus
 - b) Keeleseadus
 - c) Omandiõiguse seadus
15. Kellele kuuluvad Eesti Vabariigi põhiseaduse järgi Eesti loodusvarad ja loodusressursid?
 - a) Rahvale
 - b) Riigile
 - c) Vabariigi Valitsusele
16. Mis on Eesti riigikeel?
 - a) Eesti keel
 - b) Vene keel
 - c) Mõlemad
 - d) Puudub
17. Kellel on hääleõigus Riigikogu valimistel ja rahvahääletusel?
 - a) Eesti kodanikel
 - b) Kõigil Eesti elanikel
 - c) Eesti kodanikel ja alalise elamislooga välismaalastel

18. Kui vanalt saab inimene Eestis hääleõiguslikuks?

- a) 18-aastaselt
- b) 16-aastaselt
- c) 21-aastaselt

II. IGAÜHE PÕHIÕIGUSTE, VABADUSTE JA KOHUSTUSTE KOHTA, MIS ON SÄTESTATUD EESTI VABARIIGI PÕHISEADUSE II PEATÜKIS

Avatud vastustega küsimused:

1. Kellel on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt?
2. Kas veendumuste pärast tohib Eesti kodanikult kodakondsuse ära võtta?
3. Milline seadus sätestab Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ja korra?
4. Kas Eesti kodanikel, Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel on Eesti Vabariigi põhiseaduses loetletud kõigi ja igäühe õigusi, vabadusi ja kohustusi võrdselt?
5. Mis seadusega kooskõlas tohib piirata õigusi ja vabadusi?
6. Kas kõik inimesed on seaduse ees võrdsed?
7. Nimetage vähemalt kolm Eesti Vabariigi põhiseaduses märgitud asjaolu, mille tõttu on diskrimineerimine keelatud?
8. Mille õhutamine on Eestis seadusega keelatud ja karistatav? (Nimetage vähemalt kolme!)
9. Kellel on õigus riigi ja seaduse kaitsele?
10. Loetlege/Nimetage vähemalt kolm igäühe põhiõigust, mida sätestab Eesti Vabariigi põhiseadus!
11. Kas Eesti riik kaitseb oma kodanikku välisriikides?
12. Kelle kohustus on õiguste ja vabaduste tagamine?
13. Kas inimeste põhiseaduslike õiguste ja vabaduste tagamine on riigi kohustus või on see lihtsalt soovituslik?
14. Kuhu on õigus pöörduda igäühel oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral?
15. Kas igäühel on õigus elule?
16. Kas oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel tuleb arvestada teiste inimeste õiguste ja vabadustega ning järgida seadust?
17. Mida tuleb viivitamata teatada vahistatule?
18. Kas kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamata võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga?
19. Millal on isik kuriteos süüdi?
20. Kelle vastu ei sunnita kohtus tunnistama?
21. Kas inimest tohib teist korda kohtu alla anda ja karistada, kui lõplik kohtuotsus selle teo kohta on juba olemas?
22. Kas abikaasad on võrdõiguslikud?
23. Mis on vanemate põhiseaduse järgne õigus ja kohustus oma laste suhtes?
24. Millistel juhtudel on inimesel õigus riigi sotsiaalsele toetusele?
25. Kelle kontrolli all on töötingimused?
26. Kas Eesti kodanikku tohib Eestist välja saata või takistada Eestisse asumast?
27. Kelle järelevalve all on hariduse andmine?
28. Kuidas tagab riik igäühele Eestis hariduse kättesaadavuse?
29. Millistes koolides kehtib Eestis õigus õppemaksuta (tasuta) haridusele?
30. Kes kaitseb autori õigusi?
31. Millega on Eestis tagatud igäühe südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus?
32. Millistel usunditel on Eestis eelistatum positsioon Eesti Vabariigi põhiseaduse järgi?
33. Millistel juhtudel võib piirata inimese vabadust täita usutalitusi?
34. Kas võib sundida inimest oma arvamusi ja veendumusi muutma?
35. Kas veendumustega saab õigustada õigusrikkumist?

36. Nimetage vähemalt kolm juhtu, millal võib piirata inimese õigust levitada ideid, arvamusi ning veendumusi!
37. Kas Eestis on tsensuuri?
38. Nimetage vähemalt kolm juhtu, millal võib piirata inimeste õigust rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada?
39. Kellel on õigus koonduda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse?
40. Kes võivad kuuluda erakondadesse?
41. Millised ühingud, liidud ja erakonnad on keelatud?
42. Mis põhjusel võib kohus lõpetada või peatada ühingu või erakonna tegevuse?
43. Kes võib lõpetada või peatada ühingu või erakonna tegevuse?
44. Kas igapähe on õigus säilitada oma rahvuskuuluvus?
45. Kas vähemusrahvustel on õigus luua rahvuskultuuri huvides omavalitsusasutusi?
46. Mis juhul on õigus saada riigiasutustelt ja kohalike omavalitsustelt vastuseid vähemusrahvuse keeles?
47. Mis keel on riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamisekeel Eesti Vabariigis?
48. Kas Eesti seadused lubavad võõrkeelte, sealhulgas vähemusrahvuste keelte kasutamist riigiasutustes ning kohtu ja kohtueelses menetluses?
49. Millised kohalikud omavalitsused võivad kasutada sisemises asjaajamises ka mõnda muud keelt peale eesti keele?
50. Kes peab hüvitama elu- ja looduskeskkonnale tehtud kahju?
51. Kelle kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ja kaitsta Eesti iseseisvust?

Valikvastustega küsimused:

52. Kellel on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt?
 - a) Igal lapsel, kelle vanematest vähemalt üks on Eesti kodanik
 - b) Ainult nendel lastel, kelle mõlemad vanemad on Eesti kodanikud
 - c) Igal lapsel, kes on sündinud Eesti territooriumil
53. Milliste veendumuste pärast tohib Eesti kodakondsust ära võtta?
 - a) Mitte mingite
 - b) Poliitiliste
 - c) Usuliste
54. Mille alusel tohib piirata õigusi ja vabadusi?
 - a) Ainult kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseadusega
 - b) Kooskõlas mis tahes seadusega
 - c) Ei tohi üldse piirata
55. Kellel on Eestis õigus riigi ja seaduse kaitsele?
 - a) Kõigil Eestis olevatel inimestel/Igapähe
 - b) Ainult Eesti kodanikel ja alalise elamislooga isikutel
 - c) Üksnes Eesti kodanikel
56. Keda kaitseb Eesti riik välismaal?
 - a) Ainult Eesti kodanikke
 - b) Nii Eesti kodanikke kui ka Eesti elamislooga inimesi
 - c) Iga inimest, kes kaitset vajab

57. Kellel on Eestis õigus vabale eneseteostusele?
- Kõigil Eestis olevatel inimestel/Igäühel
 - Ainult Eesti kodanikel ja alalise elamislooga isikutel
 - Üksnes Eesti kodanikel
58. Kellel on Eestis õigus vabadusele ja isikupuutumatusel?
- Kõigil Eestis olevatel inimestel/Igäühel
 - Ainult Eesti kodanikel ja alalise elamislooga inimestel
 - Üksnes Eesti kodanikel
59. Kui kaua tohib isikut vahi all hoida ilma kohtu sellekohase loata?
- 48 tundi
 - 24 tundi
 - 72 tundi
60. Millal võib kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana?
- Kui kohus mõistab inimese süüdi
 - Kui inimene vahistatakse/arreteeritakse
 - Kui algab kohtuprotsess
61. Kelle vastu ei pea inimene kohtus tunnistama?
- Iseenda ja oma lähedaste vastu
 - Presidendi ja peaministri vastu
 - Tööandja vastu
62. Kellel on õigus moraalise ja materiaalse kahju hüvitamisele?
- Igäühel
 - Ainult Eesti kodanikel ja alalise elamislooga isikutel
 - Üksnes Eesti kodanikel
63. Mis on vanemate põhiseaduse järgne õigus ja kohustus oma laste suhtes?
- Kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest
 - Karistada neid oma äranägemise järgi
 - Otsustada laste elukutse valiku üle
64. Kellel on Eestis üldjuhul eesõigus saada tööd riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes?
- Eelkõige Eesti kodanikel
 - Kõikidel Eesti elanikel
 - Eesti keelt valdavatel inimestel
65. Kellel on Eestis õigus enda omandit vabalt vallata, käsutada ja kasutada?
- Igäühel
 - Ainult Eesti kodanikel ja alalise elamislooga isikutel
 - Üksnes Eesti kodanikel
66. Kas Eesti kodanikku tohib Eestist välja saata?
- Ei tohi
 - Tohib, kui ta ei ole Eesti riigile lojaalne
 - Tohib, kui ta on toime pannud kuriteo

67. Kellel on otsustav sõna laste hariduse valikul?
- Vanematel
 - Koolil
 - Riigil
68. Kes otsustab, milline on õppekeel vähemusrahvuste õppeasutustes?
- Õppekeele valib õppeasutus
 - Õppekeel on sätestatud Eesti Vabariigi põhiseadusega
 - Õppekeele valib kohalik omavalitsus
69. Kellel on Eestis südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus?
- Igäihel
 - Ainult Eesti kodanikel ja alalise elamislooga isikutel
 - Üksnes Eesti kodanikel
70. Kuidas reguleerib Eesti Vabariigi põhiseadus kirikutesse ja usuühingutesse kuulumist?
- See on vaba
 - See on kohustuslik
 - See on soovitatav
71. Millistel juhtudel võib piirata inimese vabadust täita usutalitusi?
- Kui see kahjustab avalikku korda, tervist või kõlblust
 - Kui see toimub tööpäevadel, tööajal
 - Kui selleks ei ole väljastatud ametlikku luba
72. Kes saab Eestis veendumustega vabandada oma õiguserikkumist?
- Mitte keegi
 - Igäiks
 - Eesti kodanik
73. Kellel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks mõeldud informatsiooni?
- Igäihel
 - Ainult Eesti kodanikel ja alalise elamislooga isikutel
 - Üksnes Eesti kodanikel
74. Kellel on õigus ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada?
- Kõigil
 - Ainult Eesti kodanikel ja alalise elamislooga isikutel
 - Üksnes Eesti kodanikel
75. Kes võivad kuuluda erakondadesse?
- Üksnes Eesti kodanikud
 - Kõik Eesti elanikud
 - Ainult Eesti kodanikud ja alalise elamislooga isikud
76. Kes võivad kuuluda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse?
- Igäiks
 - Üksnes Eesti kodanikud
 - Ainult Eesti kodanikud ja alalise elamislooga isikud

77. Mis keel on riigiasutuste asjaajamiskeel?
- a) Eesti keel
 - b) Soovi korral vene või mõni muu keel
 - c) Eesti Vabariigi põhiseaduses ei ole öeldud
78. Kas kohaliku omavalitsuse asjaajamiskeeleks võib olla ka vene või mõni muu keel?
- a) Võib, kui see on paikkonna püsielanike enamiku keel
 - b) Ei või
 - c) Eesti Vabariigi põhiseaduses pole öeldud
79. Kas võõrkeelte kasutamine Eesti riigiasutustes ja kohtus on lubatud?
- a) Jah, vastavalt seadusele
 - b) Ei
 - c) Eesti Vabariigi põhiseaduses pole öeldud
80. Kes on Eestis kohustatud hoidma elu- ja looduskeskkonda?
- a) Igäüks
 - b) Ainult Eesti kodanikud ja alalise elamislooga isikud
 - c) Üksnes Eesti kodanikud
81. Kelle kohus on kaitsta Eesti iseseisvust?
- a) Üksnes Eesti kodanike
 - b) Ainult Eesti kodanike ja alalise elamislooga isikute
 - c) Igäühe
82. Kas teiste riikide kodanikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda?
- a) Jah, kui nad on Eestis
 - b) Ei ole
 - c) Eesti Vabariigi põhiseaduses pole öeldud

III. RIIGIKOGU, VABARIIGI PRESIDENDI, VABARIIGI VALITSUSE JA KOHTU PÄDEVUSE KOHTA VASTAVALT EESTI VABARIIGI PÕHISEADUSELE

Avatud vastustega küsimused:

1. Kellele kuulub seadusandlik võim Eesti Vabariigis?
2. Mitu liiget on Riigikogul?
3. Kes võib kandideerida Riigikogusse?
4. Kas Riigikogu liige tohib olla ka mõnes muus riigiametis?
5. Kes võtab Eesti Vabariigis vastu seadusi?
6. Kes otsustab rahvahääletuse korraldamise?
7. Kes valib Eesti Vabariigi Presidendi?
8. Kes võtab vastu riigieelarve?
9. Kes nimetab ametisse õiguskantsleri?
10. Kes nimetab ametisse kaitseväge juhataja?
11. Loetlege/Nimetage vähemalt kolm Riigikogu pädevusse kuuluvat ülesannet!
12. Kas Riigikogu istungeid on võimalik jälgida?
13. Kes on Eesti Vabariigi riigipea?
14. Kes esindab Eesti Vabariiki rahvusvahelises suhtlemises?
15. Kes kuulutab välja Eesti Riigikogu valimised?
16. Kes kuulutab välja Eesti Vabariigi seadused?
17. Kes nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi Valitsuse?
18. Kes on Eesti riigikaitse kõrgeim juht?
19. Keda võib üles seada Vabariigi Presidendi kandidaadiks?
20. Mitmeks aastaks valitakse ametisse Vabariigi President?
21. Kellele kuulub täidesaatev riigivõim Eesti Vabariigis?
22. Kes viib ellu Eesti Vabariigi sise- ja välispoliitikat?
23. Kes kuuluvad Vabariigi Valitsusse?
24. Kes esindab Vabariigi Valitsust ja juhib selle tegevust?
25. Kas Vabariigi Valitsuse liikmed tohivad olla muus riigiametis või kuuluda tulundusettevõtte juhatusse või nõukogusse?
26. Kes mõistab Eesti Vabariigis õigust?
27. Millest lähtub kohus õigusemõistmisel?
28. Kui kauaks nimetatakse ametisse kohtunikud?
29. Millistest kohtutest koosneb Eesti kohtusüsteem?
30. Milline kohus on riigi kõrgeim kohus?

Valikvastustega küsimused:

31. Mitu liiget on Riigikogul?
 - a) 101
 - b) 100
 - c) 110
32. Kui vanalt võib kandideerida Riigikogusse?
 - a) 21-aastaselt
 - b) 18-aastaselt
 - c) 25-aastaselt

33. Kes võib kandideerida Riigikogusse?
- a) Iga vähemalt 21-aastane hääleõiguslik Eesti kodanik
 - b) Iga vähemalt 21-aastane alalise elamisloaga isik
 - c) Iga vähemalt 21-aastane Eesti kodanik
 - d) Iga vähemalt 18-aastane hääleõiguslik Eesti kodanik
 - e) Iga vähemalt 40-aastane hääleõiguslik Eesti kodanik
34. Kes võtab vastu seadusi?
- a) Riigikogu
 - b) Vabariigi Valitsus
 - c) President
35. Kuidas saab võtta presidenti, Riigikogu liiget või peaministrit kriminaalvastutusele?
- a) Ainult õiguskantsleri ettepanekul
 - b) Ei saagi
 - c) Nagu teisi Eesti kodanikke
36. Kes on Eesti riigikaitse kõrgeim juht?
- a) Vabariigi President
 - b) Kaitseväge ülemjuhataja
 - c) Peaminister
37. Kui vana peab olema Vabariigi Presidendi kandidaat?
- a) 40 aastat vana
 - b) 35 aastat vana
 - c) 30 aastat vana
38. Kelle võib seada Vabariigi Presidendi kandidaadiks?
- a) Sünnilt Eesti kodaniku, kes on vähemalt 40 aastat vana
 - b) Eesti kodaniku või alalise elaniku
 - c) Igäühe, kes on 40 aastat vana
39. Kui kauaks valitakse ametisse Vabariigi President?
- a) Viieks aastaks
 - b) Neljaks aastaks
 - c) Kolmeks aastaks
 - d) Eluajaks
40. Kui mitmeks järjestikuseks ametiajaks võib Vabariigi Presidendiks valida ühte ja sama isikut?
- a) Kaheks ametiajaks
 - b) Üheks ametiajaks
 - c) Kolmeks ametiajaks
41. Kellele kuulub täidesaatev võim?
- a) Vabariigi Valitsusele
 - b) Riigikogule
 - c) Vabariigi Presidendile

42. Kes esindab Vabariigi Valitsust?
- a) Peaminister
 - b) Riigikogu esimees
 - c) Vabariigi President
43. Kes juhib ministeeriumi?
- a) Minister
 - b) Kantsler
 - c) Peaminister
44. Kes valitakse ametisse kogu eluks?
- a) Kohtunikud
 - b) Riigikogu liikmed
 - c) Vabariigi President
45. Kui kauaks nimetatakse ametisse kohtunikud?
- a) Eluajaks/kogu eluks
 - b) 20 aastaks
 - c) 10 aastaks

IV. EESTI KODAKONDSUSE OMANDAMISE, SAAMISE, TAASTAMISE JA KAOTAMISE TINGIMUSTE NING KORRA KOHTA VASTAVALT KODAKONDSUSE SEADUSELE

Avatud vastustega küsimused:

1. Kas Eesti riigi kodanik võib olla ka mõne muu riigi kodanik?
2. Kes on sünnijärgne kodanik?
3. Kas sünniga omandatud Eesti kodakondsust tohib kelleltki ära võtta?
4. Kui vanalt võib välismaalane taotleda Eesti kodakondsust?
5. Mis keelt peab oskama naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsust sooviv välismaalane?
6. Milliseid Eesti seadusi peab tundma välismaalane, kes soovib saada Eesti kodakondsust?
7. Millist sissetulekut peab omama välismaalane, kes soovib saada Eesti kodakondsust?
8. Kes võib teha Vabariigi Valitsusele ettepaneku anda isikule kodakondsus eriliste teenete eest?
9. Kas lapsele saab taotleda Eesti kodakondsust?
10. Kes otsustab Eesti kodakondsuse andmise või taastamise?
11. Nimetage vähemalt kolm põhjust, mille tõttu ei anta ega taastata Eesti kodakondsust!
12. Millega seoses kaob Eesti kodakondsus?
13. Kes otsustab Eesti kodakondsusest vabastamise?
14. Nimetage kaks piirangut, mille puhul võidakse isikut Eesti kodakondsusest mitte vabastada!
15. Kas veendumuste pärast võib Eesti kodakondsust ära võtta?
16. Kuhu võib isik pöörduda, kui kodakondsuse seaduses sätestatud õigusi on rikutud või on piiratud tema vabadusi?
17. Kas Eesti kodakondsuse võib saada eriliste teenete eest?

Valikvastustega küsimused:

18. Milliseid Eesti seadusi peab tundma välismaalane, kes soovib saada naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsust?
 - a) Eesti Vabariigi põhiseadust ja «Kodakondsuse seadust»
 - b) Kõiki Eesti seadusi
 - c) «Keeleseadust» ja Eesti Vabariigi põhiseadust
19. Kes otsustab Eesti kodakondsuse andmise või taastamise?
 - a) Vabariigi Valitsus ehk täitevvõim
 - b) Kodakondsus- ja Migratsiooniamet
 - c) Vabariigi President
20. Kas veendumuste pärast võib Eesti kodakondsuse ära võtta?
 - a) Ei või
 - b) Võib, kui Eesti kodanik ei ole Eesti riigile lojaalne
 - c) Võib, kui Eesti kodanik ei arvesta teiste inimeste õiguste ja vabadustega.